

KERKENES DAĞ

1994 SEZONU RAPORU

FRANÇOISE VE GEOFFREY SUMMERS

Önde ekibin bir bölümüyle Kuzeybatıdan Kerkenes Dağının görünüşü. Solda ona uzaklıkta Kuzey uç noktası görülebilir, ortada yer alan yüksek bölge Bizans Kalesi ve sağ kenardaki yükseltelerin üstünde ufuk noktasında yer alan kalıntılar ise saray alanıdır. Şehir surlarını Batı bölümünün tamamı ve Kuzeydoğu bölümünün bir kısmı da bu fotoğrafta görülebilmektedir; surların Doğu ve Güney kısımları ise ufuk çizgisinin arkasında kalmaktadır.

KERKENES DAĞ: 1994 ARAŞTIRMA SEZONU RAPORU

Françoise ve Geoffrey SUMMERS

Tercüme: Nilüfer Baturayoğlu ve Ömür Harmanşah

Kerkenes Dağındaki ikinci arkeolojik araştırma sezonu 1994 yazında sekiz haftalık bir süreyi kapsadı. Araştırmanın devam eden bu ilk ayağının tamamlanması için iki sezon daha planlanmaktadır. Araştırmanın genel amaçları iki konuya yöneliktir; öncelikle şehir coğrafyasını inceleyebilmek için Demir Çağı yerleşiminin tamamının bir planını hazırlamak ve ikinci olarak da, şehri daha geniş bir coğrafi, tarihi ve arkeolojik tabana yerleştirmek.

1994 sezonunun kesin amaçları ise aşağıdaki gibidir:

- (1) bir helyum balonuna asılı makina yardımıyla sitin tamamının fotoğraflanmasını bitirmek,
- (2) 1993'de başlanılan kadastral haritanın kapsadığı bölgeyi genişletmek,
- (3) jeofiziksel araştırmaya devam etmek (lojistik sorunlar sebebiyle 1995 sezonuna ertelenmiştir),
- (4) helyum balonunu kullanarak araştırma alanı kapsamındaki diğer siteleri fotoğraflık olarak belgelemek,
- (5) farklı arkeolojik projeler kapsamında yer alan ve daha uzak çevrede bulunan bazı s itler balonla fotoğraflık olarak belgelemek,
- (6) Kerkenes Dağın yakın çevresinde yeralan bölgenin daha detaylı bir arkeolojik araştırmasını yapmak.

Sezon başarılı geçmiş olup, sonuçların bir bölümü beklentilerimizi hem elde edilen bilgi hem de çekilen fotoğrafların görsel niteliği bakımından kat kat aşmıştır. Aşağıda yeralan raporun ilk kısmı yerleşme, tarihçe, araştırma yöntemleri, savunma sistemi ve kentsel mekanı başlıklarına ayrılmıştır. Diğer bölümler ise şehir sınırları dışında kalan bir tapınak, şehrin en yüksek kısmında yer alan bir Bizans köyü ile yakın çevredeki diğer sitelerin arkeolojik araştırması ve balon fotoğraflarıyla belgelenmesini ve daha uzak çevreden seçilmiş sitelerin fotoğraflanmasını içermektedir. Son olarak, geleceğe yönelik diğer bazı konular gözönüne alınmıştır; bunlar şu andaki bilgi düzeyi ve gelecek iki sezon için hazırlanan bir araştırma ve çalışma proramını içermektedir. Ek olarak ta bugüne kadar belgelenmiş ve kaydedilmiş olan sitelerin bir listesi verilmiştir.

1994 sezonu harcamaları National Geographic Society, British Academy ve BIAA (Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü) tarafından cömertçe karşılanmıştır. Yibitaş-Lafarge Ltd. ise inşa ettiği yeni yatak odaları ve banyolarla ve arazi etrafına yaptırdığı bir taş duvarla, araştırma ve araştırmacıların rahatlığını sağlamıştır. 1994 sezonunun başarısını ayrıca ikinci kez Kültür Bakanlığı

temsilciliğini yürüten Konya Müzesinden Sayın Kazım Mertek'in aktif çalışmalarına borçluyuz. Geçen yıl olduğu gibi çalışmamız yine Yozgat Valisi Sayın Ertuğrul Ersoy, Sorgun Kaymakamı Sayın Necmi Kurt ve Yozgat Müze Müdürü Sayın Musa Özcan tarafından hararetle desteklenmiştir. Araştırma ekibi Geoffrey Summers, Françoise Summers, Stephen Lumsden, Mete Lumsden, Koral Ahmet, Ömür Harmanşah ve Levent Topaktaş ile yardımcıları, ODTÜ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi) ve Bilkent Üniversitesi öğrencilerinden Nahide Aydın, Nilüfer Baturayoğlu, Menekşe Bekaroğlu, Derya Çavuş, Sermin Ersöz ve Zeynep Korkmaz'dan oluşmuştur. Ayrıca iki konuk, Elspeth McIntosh ve Stevan Beverly de tartışmalara değerli katkıda bulunmuşlardır. Filmler Ankara'da Tuğrul Çakar tarafından banyo ve tab edilmiştir; fotoğrafların dijitize edilmesi ise ODTÜ'de Levent Topaktaş, Ersan Ocak ve Murat Özgümüş tarafından yürütülmektedir.

Çalışma İngiliz Dışişleri ve Commonwealth Bürosu tarafından 1990 yılında BIAA'ya hediye edilen balon ve malzeme kullanılarak sürdürülmüştür. Bu hediyeyle birlikte gelen bir şartı yerine getirebilmek, yani diğer bir deyişle bu malzemeyi Türk meslektaşlarımıza yardımcı olmak amacıyla kullanabilmek bizleri son derece mutlu etti.

Şekil 2 Balon ideal, sakin koşullarda salıncağına yerleştirilmiş fotoğraf makinası altında tam dik bir halde yükselirken. Bu koşullarda ince halatla yüksek uçuşlar mümkün olabiliyor. Rüzgar olduğu takdirde yükselmeyi önleyen daha ağır ve sağlam bir halat gerekiyor. Eğer rüzgar şiddetlenirse balonu kontrol etmek oldukça güçleşiyor, özellikle film değiştirmek için yere indirildiği sırada oldukça şiddetli bir rüzgara maruz kalması balonun zarar görmesine neden olabilir.

SIT

Konum

Sit Kapadokya düzlüğünün Kuzeybatı ucunda, yüksekliği deniz seviyesinden yaklaşık 1400 m. olan ve granit kayalardan oluşmuş bir dağın üzerinde bulunmaktadır (Şekil 1). Bugün İran'ı Avrupaya bağlayan Doğu-Batı transit yolunun üzerinde ve Akdenizle Karadenizi bağlayan doğal yolun yakınında yer alan sit, dolayısıyla bugünkü Türkiye'nin merkezine yakın doğal bir kavşak noktasında bulunmaktadır. Şehir duvarı aşınmış granit kütlelerin kenarına topografyadan mümkün olduğunca yararlanacak şekilde ustalıklarla inşa edilmişlerdir (Şekil 2). Şehrin boyutları yaklaşık olarak 2,5 x 1.5 km. ve şehir sur duvarının uzunluğu yaklaşık 7 km. dir; bu ölçüleriyle şehir Anadolu'da bu güne kadar bulunmuş Helenistik Dönem öncesine ait en büyük sit olma özelliğine sahiptir. Dikkat çekici noktalardan biri şehir sur duvarları içinde kalan tüm alanın fazla eğimli bölgeler hariç, değişik yapılaşmalarla kaplı olmasıdır. Özellikle şehrin ömrünün çok kısa (bir nesilden bile az) olduğu ve etkileyici savunma sistemi de dahil olmak üzere, büyük bir kısmının hiçbir zaman tamamlanamadığı gözönüne alınacak olursa, bu yapı yoğunluğu daha da şaşırtıcı bir hal almaktadır. Fakat tek başına büyüklük ve planlı yerleşme, yüklü ve sürekli bir şehir nüfusunu gerektirmeyebilir; bu soruların kavranması ve cevaplandırılması projenin en önemli amaçlarını oluşturmaktadır. Şehrin yapısı ve işleyişinin ayrılmaz bir parçası olan ve ayrıntılı çalışma gerektiren başka bir konu da şehir nüfusunu destekleyen veya destekleyeceği düşünülmüş olan ekonomik tabandır; bu soruya cevap bulabilmek içinse siti çevreleyen yakın alanların ve daha geniş ölçekte tarihi ve coğrafi çevrenin ayrıntılı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Tarihçe

Sitin tarihi açıkça görüldüğü üzere, bugüne kadar yeterince tanımlanamamış arkeolojik adıyla Alişar V olarak bilinen Helenistik Dönem öncesi geç Demir Çağına uzanmaktadır (Alişar V yakın çevrede yer alan Alişar Höyük'te 1920 ve 1930'larda E.F. Schmidt ve H.H. van der Osten tarafından yapılan kazılarda tabandan yukarıya doğru beşinci katmanı tanımlamak amacıyla kullanılmış bir terimdir). Schmidt'in 1928 yılında sitte kazdığı birkaç küçük deneme açmasından çıkardığı keramik parçalarına ve daha geniş ölçekteki tarihi coğrafya ve mimarlık tarihinden kaynaklanan nedenlere dayanarak bugün açıkça görülebiliyor ki, sitin tarihi aslında Pers ve Aka imparatorluklarının M.Ö. 547'den hemen birkaç yıl sonra Büyük Keyhüsrev döneminde, sonunda Ege denizine kadar uzanan genişlemeleri öncesine uzanmaktadır. Ayrıca, keramikler M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen Alişar IV de dönemine ait değildir. Böylece eksiltme metoduyla bakılacak olursa, Kerkenes Dağında yer alan sit M.Ö. 6. veya 7. yüzyılda inşa edilmiş ve terk edilmiş olmalıdır. Şehrin büyüklüğü ve sağlamlığı göz önüne alınacak olursa eskilerin yazılarında sınırlı da olsa bu şehirden de bahsetmiş olabilecekleri düşünülebilir. Eğer bu mantık kabul edilir ve izlenirse, elimizde sadece bir tek aday bulunmaktadır: "Tarihin Babası" olarak da anılan Yunanlı tarihçi Herodot'un bahsettiği Pteria şehri.

Tarihçe aslında fazlasıyla heyecan verici. Asur İmparatorluğunun gerçekte çok da sıkı olmayan bir anlaşmayla Babilliler ve Medlerce yok edilmesinden sonra ilgi alanlarına bağlı bir

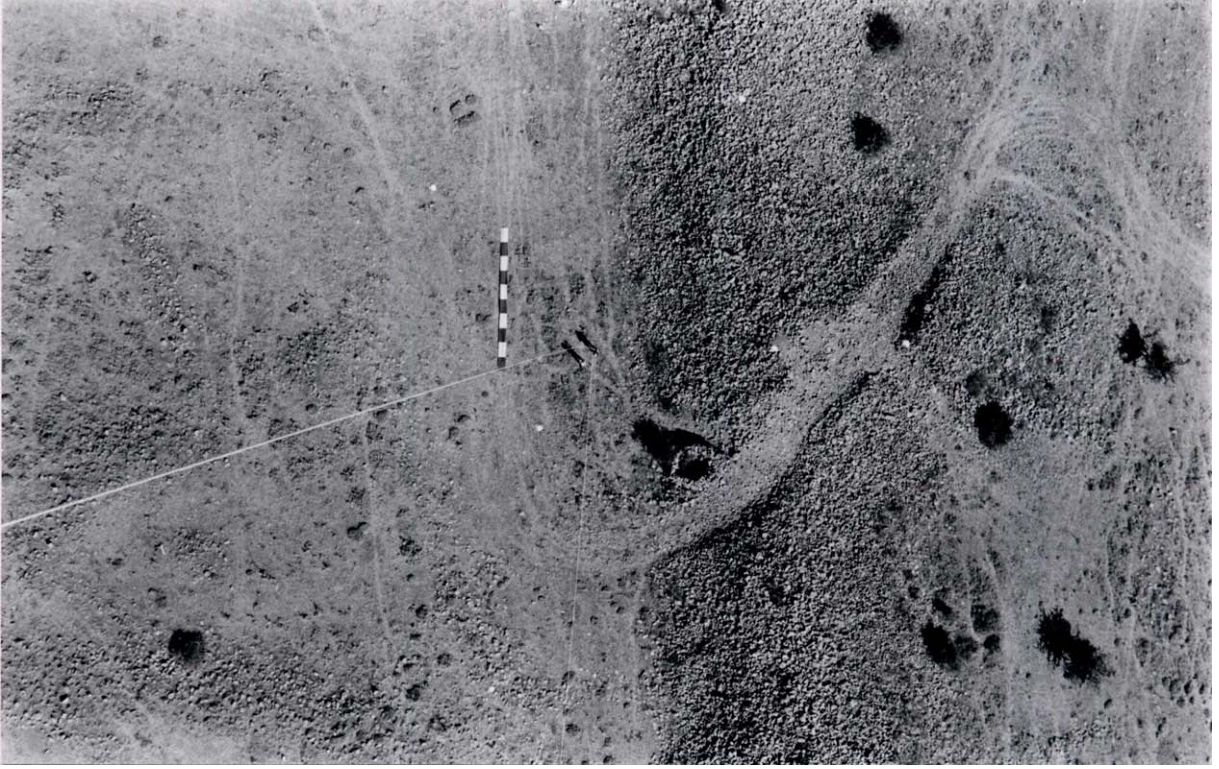
toprak paylaşımı üzerinde anlaşmaya varıldı. Babilliler Mesopotamya'yı, Medler ise Anadoluyu da içeren Kuzey bölgelerini aldılar. Her ne kadar erken Med devletinin özellikleri ve hatta bir Med "imparatorluğunun" varlığı daha önce pek çok kez tartışılmış olsa da, detaylı bilgi azlığı ve Doğulu ve Batılı kaynaklar arasındaki farklı yorumlara rağmen doğruluğu tartışma götürmeyen yazılı kaynaklarda Medlerin Lidyalılarla beş (ya da altı) yıl süreyle savaştıkları ve bu savaş(lar)m ya da yıllık seferlerin Orta Anadolu'da ceryan ettiğine dair kanıtlar bulunmaktadır. Bu savaş M.Ö. 28 Mayıs 545 günü öğleden sonra sona ermiştir; bu tarihin hem eski Yunanlılarca hem de modern astronomlarca bu kadar kesin olarak bilinmesinin sebebi o gün meydana gelen ve her iki tarafı da bu savaşı hemen sona erdirerek Kilikya kralı ve Babil kralı (ya da adına) hazırlanan bir barış anlaşmasını kabul edecek kadar korkutan bir güneş tutulmasıdır. Bu anlaşma iki taraf arasındaki sınırı Halys Irmağı (bugünkü Kızılırmak) olarak belirlemiş ve anlaşmayı güçlendirmek için Med kralı Astyages Lidya prensesi, Alyattes'in kızı ve Krezüs'ün kardeşi Ariennis ile evlenmiştir. Kerkenes Dağında yer alan şehrin bu barış anlaşmasından kısa bir süre sonra ve büyüyen Med İmparatorluğunun batıdaki kraliyet şehri olarak kurulmuş olması ihtimali yüksektir. Hatta sarayın da yeni evli kraliyet çifti için inşa edildiğini bile düşünmek mümkün olabilir. Herodot Tarihinde Pteria ile ilgili olarak anlatılanlar (1.76) daha sonraki yıllarda meydana gelen olaylarla ilgilidir. Astyages İran imparatorluğunun içlerinde meydana gelen bir saray ayaklanmasıyla tahttan indirilir ve Büyük Keyhüsrev ilk Aka-Med kralı olur. Bu arada Lidya kralı olan ve dünyanın en zengin adamı olarak ünü yayılmaya başlayan Krezüs topraklarını genişletmeye karar verir; bunun için en uygun zemin olarak ta kayınbiraderini öldüren Keyhüsrev'un topraklarını seçer. Dönemin en güvenilir kahinlerine haberciler gönderilir ve sonunda beklenen cevap gelir: Eğer Krezüs Halys ırmağını geçerse bir imparatorluk yok olacaktır. Elbette Krezüs'ün de duymak istediği budur; hasattan sonra ordusunu Kuzeydoğuya yönlendirir, nehri geçer ve Pteria'yı ele geçirir. Herodot'un Kerkenes Dağı üzerindeki kalıntılara çok iyi uyan coğrafi tanımına göre, Pteria Sinop'un güneyine doğru bir çizgi üzerinde yer almakta ve Kapadokya'nın bu bölgesinde en iyi korunan yerleşim durumunda bulunmaktadır. Herodot'a göre Krezüs Pteria halkını esir alır ve çevre köylerde yaşayanları yurtlarından kovular. Büyük Keyhüsrev bunun üzerine harekete geçerek Doğudan süratle gelir. İki imparatorluk Pteria'yı çevreleyen ovada sonuçsuz kalacak bir savaşa tutuşurlar ve Krezüs ilkbaharda yenileneceğini düşündüğü savaşta kendisine diğer ülkelerdeki yandaşları tarafından gönderilecek ek kuvvetleri beklemek üzere başkenti Sardis'e çekilir. Fakat bir hareket adamı olan Keyhüsrev yurduna dönmek veya Anadolu platosunda kışlamak yerine kuvvetlerini hızla Sardis üzerine sürer ve Lidya'yı işgal eder. Geleneksel olarak kabul edilen tarih M.Ö. 547'dir, fakat işgalin bundan bir kaç yıl önce gerçekleşmiş olabileceğine dair de bazı kanıtlar vardır (Beaulieu 1989: 80-82; Burstein 1984; Cargill 1977). Yine de, kesin tarih ne olursa olsun, bu tarihçe Kerkenes'de izlenen kalıntılara o kadar iyi uymaktadır ki, bunlara neredeyse kesin kanıtlar gözüyle bakmak mümkün olabilir: coğrafi konum, kuvvetli surlar, yeni kurulan şehrin imparatorluk karakteri, (şu anda devam eden çalışmanın bir parçası olan) sivil mimarlık örneklerinde ve saray ve tapınak planlarındaki Doğu etkileri, tamamen terkedilişe sonuçlanan kısa süreli bir yerleşimin varlığı ve de yerleşime ve tanımına uygun keramik buluntular. Ayrıca, her ne kadar zaman zaman başka öneriler yapılmış olsa da sitin karakterine bu derece uygun diğer bir tarihçe alternatifine de bugüne kadar rastlanamamıştır.

Araştırma Metodları

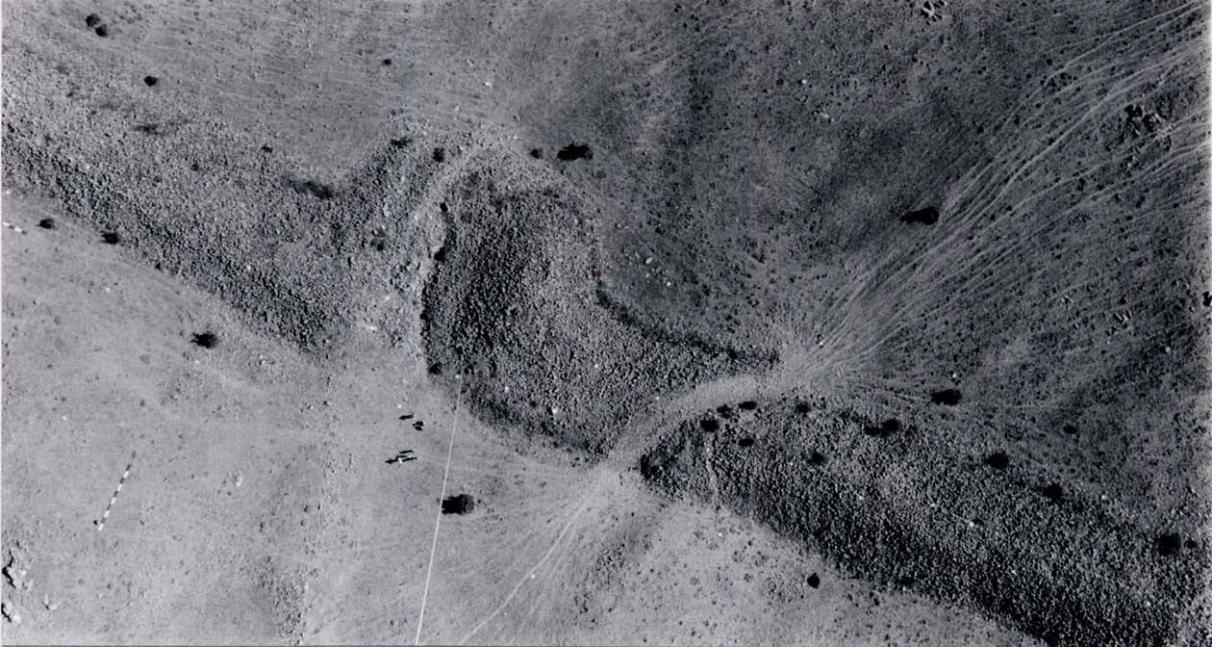
1994 Sezonu öncelikle gerekli balon fotoğraflarının çekiminin tamamlanmasına ayrılmıştı. Daha önce de yapılmış olduğu gibi, karolaja ait çaprazlar ve kontrol noktaları yerde beyaz kireçle işaretlendi ve takeometreyle ölçülerek bağlandı. Bazı bölgelerde ayrıca topoğrafik kontur planlarının çizilebilmesi ve dijital yeryüzü modellerinin hazırlanabilmesi amacıyla veri toplandı. Levent Topaktaş ve ODTÜ'deki ekibi sonuçları LandCAD ve AutoCAD programlarına yüklemiş durumdadılar ve bunları kış boyunca fotoğraflardan dijitize edilen planlarla bağdaştırmaya çalışacaklar. Arazinin tamamını kapsayan karolaj (A2 gibi) bir koordinatla tanımlanan kutucuklara bölündü. Daha sonra bu kutucuklar büyütüldü ve bunların üzerine fotoğrafların kapsadığı alan ve bunlardan dijitize edilen planlar işlendi. Şekil 6 ve 7'de çalışma örneklerinden bazıları ve Şekil 3, 4 ve 5'te de bunlarla çakışan fotoğrafların bir bölümü görülebilir.

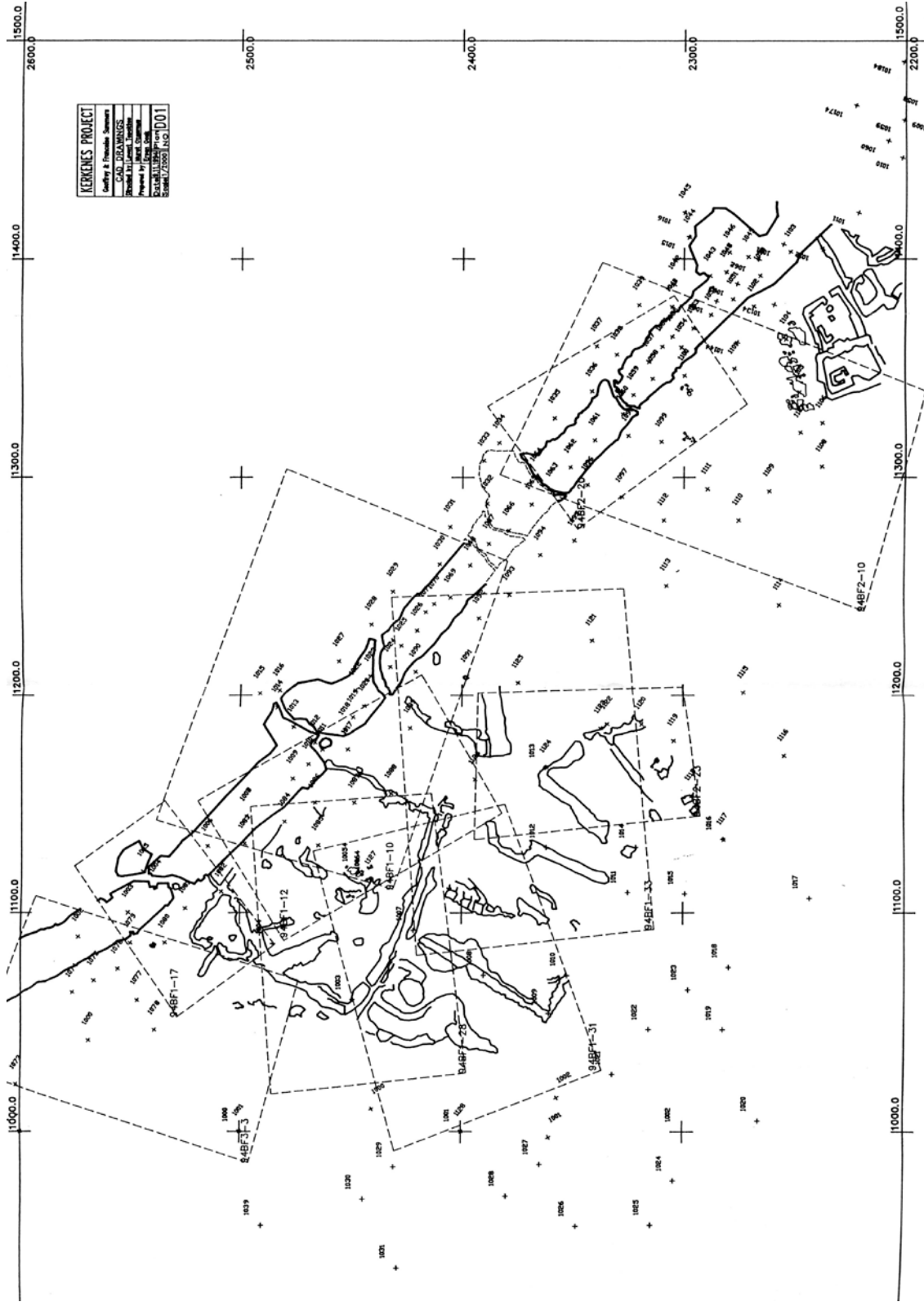
Şekil 3 Şehir savunma sisteminin ölçülen, çizilen ve dijitize edilen bir bölümünün fotoğrafı (bakınız Şekil 6 ve 7'de sağ alt kenar). Duvar fotoğrafın ortasında diyagonal olarak yer alıyor ve dış kulelerden biri de açıkça görülüyor. Duvar yüzü ve taş döşeli şevlerin büyük bölümü moloz altında kalmış fakat taş döşeli şevlerin bir kısmı fotoğrafın üst tarafında düz bir çizgi halinde görülebiliyor; duvarın en üst kısmında ise çobanlarca açılmış bir yol yer alıyor. Duvarın içinde kalan bölgede ona kısmı doğal kayalar dolduruyor, alt kısımlarda ise yapı kalıntıları var. Naylon ölçek 10m. uzunluğunda; duvarın üzerinde ve her iki yanında toprakta görülen beyaz noktacıklar ise beyaz kireçle işaretlenmiş olan ve ana planda takeometrik olarak bağlanmış bulunan kontrol noktaları. Fotoğrafın merkezinden sola doğru ise balonun yerden idaresinde kullanılan halat görülebilir.

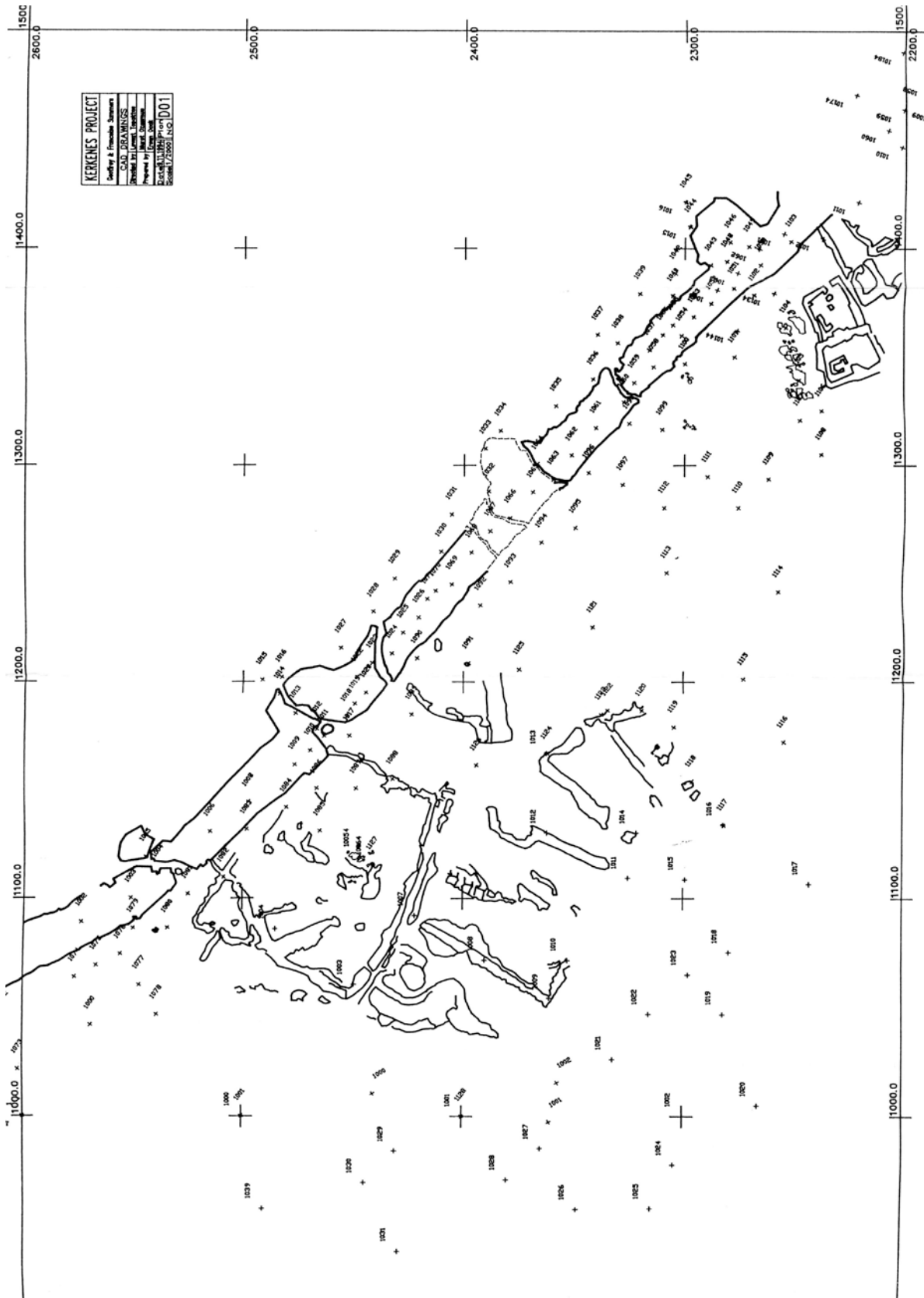
Şekil 4 Sur duvarının daha alçaktan çekilmiş bir detayı ve yeni bir traktör yoluyla kesilmiş bir kule. Duvarın iç yüzünde görülen küçük yapı ise bir bağı başıboş keçilerden korumak ve çobanı gölgeleyip rüzgardan siperlemek amacıyla inşa edilmiş.

Şekil 5 Surların çeşitli dönemlere ait patikalarla kesilen başka bir bölümü; sağ tarafta görülen giriş hala sık kullanılmakta.

Şekil 6 Karolaja ait örnek bir kutucuk. Burada fotoğrafların kapsadıkları alan arşiv numaralarıyla birlikte belirtilmiş; kontrol noktaları ve karolajın kesişim noktalarındaki çaprazlar da işaretlenmiştir.

Şekil 7 Aynı kutucuk arkeolojik kalıntıları fotoğraflardan dijitize edildiği şekilde ve kontrol noktaları ile karolaj çaprazları ile birlikte gösteriyor.

Savunma Sistemi

Savunma sistemi kesilmemiş granit ana kayalardan inşa edilmiştir. Fakat taş yassı yüzeyler halinde yarıldığından kesme taş izlenimi veriyor. Duvar üst kısmında 4,5-5m eninde. Duvarın dış yüzüne, yüzey şekilleri ek savunma sistemlerinin tasarlanmasını gerektirdiği yerlerde dikdörtgen şekilli kuleler ya da burçlar, pekitme ayakları ve, en az iki yerde olmak üzere, daha büyük ve organik formlu ekler inşa edilmiştir. Bu yapıların tamamı yaklaşık 60° eğimli şevler olarak inşa edilmiş olup duvarın üstüyle hem yüz fakat temele kadar devam etmeyen bir taş döşeme ile kaplanmıştır. Fakat duvarın fazlasıyla büyük olan genişliğine, kulelerin sayı ve büyüklüğüne, savunma sistemini inşa eden mimarın becerisine ve inşaata verilen emeğe rağmen dış eğimli yüzeyin yüksekliği pek çok bölgede 2m'yi geçmediğinden, kararlı bir saldırganı karşı pek de caydırıcı olamayacakmış gibi görünüyor. Bu nedenle, özgün tasarımın (Yakın Doğu sitlerinde sık sık rastlandığı üzere) yüksek ve geniş bir kerpiç duvarı da içerdiği, fakat yalnızca taş temel ya da kaidenin inşasının tamamlanabildiği düşünülebilir.

***Şekil 8** Surların molozla nispeten daha az örtülmüş bir bölümü. Sağ tarafta, dış yüzde yer alan taş döşeli şevler kolayca görülüyor; resmin üst kısmına doğru ve daha zor ayırdedilebilir durumda taş döşeli şev çizgisinin hemen iç tarafında ise duvarın kendi düşey iç yüzeyi yer alıyor. Duvarın iç taraftaki düşey yüzeyi de yine rahatlıkla seçiliyor. Duvarın üst kısmında genişliği yaklaşık 4.65 m. ve bu kaide hiç bir zaman inşa edilemeyecek olan büyük bir kerpiç üstyapıya sağlam bir temel sağlamak amacıyla yapılmış.*

Şehrin özgün kapıları da halen mevcut ve bugüne kadar bunlardan yedi tanesi kesin olarak tanımlanabildi. Bu sayı büyük ihtimalle toplam özgün kapı sayısına eşit çünkü duvar, uzunluğu boyunca açıkça görülebiliyor; yine de (standart bir planı izliyormuş gibi görünen Hitit şehir kapılarının aksine) daha sonra açılmış olan patikaların (Şekil 3-7) mevcut daha küçük kapı veya açıklıkların algılanmasını engelledikleri düşünülebilir. Her kapı kendi başına ve bulunduğu yerde mümkün olan en dayanıklı savunma sistemini oluşturacak şekilde planlanmış. Derenin batı duvarından dışarı çıktığı noktada ise olası saldırılara karşı özel ve daha karmaşık önlemler alınmış: belki de İranlıların Babile bir nehir çıkışını kullanarak girişleri iyi bilinen eski bir İran aldatmacasıydı.

Özellikle dikkat çeken bir başka konu ne bir kraliyet alanını ne de bir kale veya akropolü ayıran bir iç savunma sisteminin bulunmaması; ayrıca şehrin genel düzeninden, iç engeller inşa etmenin hiçbir zaman düşünülmediğini anlamak mümkün (aşağıya bakınız). Böylece açıkça görülüyor ki, şehrin kendi içinden gelecek bir isyan beklenmiyordu; bu sonuç şehirde yaşayanların sadakati, sivil ve politik bağlılığı ve etnik karakterleri açısından önemli bazı ipuçlarını da beraberinde getiriyor. Bu açık bağlılık (aşağıda da anlatılan) şehrin içinde tanımlanmış alanlar ve yapılar arasındaki dikkat çekici kavramsal benzerlik ve uyumla da destekleniyor. Şimdiye kadar hiçbir sur dışı yapı veya dış sur tanımlanamadı; aslında surların hiçbir zaman tamamlanamadığı gözönüne alınacak olursa bu pek de şaşırtıcı değil. Yine de çevredeki tepelerin üzerinde yeralan gözetleme kulelerinin daha geç dönemlere ait kalıntılarla örtülmüş olması mümkün.

Şekil 9 Bahar ve yazın ilk aylarında mevsimlik otlatma amacıyla kullanılan modern koyun ağılları. Duvarın dış yüzü ve taş kaplı şevlerin bir bölümü üst taraftaki kaplama taşlarını kaybetmiş olan taş kaplı şevlerin moloz dolgusuyla ayrılmış. Sol kenarda yeralan beyaz çapraz s it karolajımızdaki kontrol noktalarından biri. Ayrıca 10 metrelik ölçek ve beyaz yardımcı kontrol noktaları da fotoğrafta görülüyor.

Kentsel Mekan

Mekan kullanımı ve şehir dokusunun yapısı arazide ve balonla 1993 ve 1994'de çekilen fotoğraflar üzerinde yapılan çalışma ilerledikçe daha iyi anlaşılır hale geliyor. Bu fotoğraflık belgeleme şu anda tamamlanmış durumda bulunmakta ve 60m. ile 1000m arasında değişen yüksekliklerden çekilmiş düşey veya yaklaşık düşey, üstüste binen ve sayısız yersel kontrol noktalarını içeren renkli ve siyah-beyaz karelerden oluşmakta. 1994 yılında proje için getirilen bir yenilik helyum balonu ile çekilen oblik (eğri) fotoğraflardı; bu fotoğraf makinasının salıncağa 45° açı yapacak şekilde yerleştirilmesiyle sağlandı (Şekil 10).

Şekil 10 Güneye doğru bakan oblik (eğri) bir helyum balonu fotoğrafı. Ortada küçük fakat tüm yıl su taşıyan derelerle dolan yapay Büyük Göl yer alıyor. Açılı görüntü Demir Çağı şehrinin tanımlanmış alanlarını ve yapılarını daha iyi ortaya çıkarıyor ve düşeylere oranla daha canlı bir görüntü veriyor; fakat görüntüyü düzeltmede karşılaşılan zorluklar nedeniyle plan ve harita çalışmaları açısından pek de yararlı değil.

Şekil 11a Şehrin aynı kesiminin 1993 yılında Kapadokya Lodge 'a ait sıcak hava balonundan çekilmiş düşeye yakın bir resmi. Akşam güneşi yüzey kabartılarını gölgeler yardımıyla daha kolay görülebilir hale getirirken bir yandan da yapıları yeterince aydınlatmayarak karıştırıyor. Günün daha erken saatlerinde çekilmiş olan resimlerde yüzey daha düz görünüyor fakat şekiller ve kalıntılar daha kolay ayırdedilebiliyor. İdeal olarak değişik ışık durumlarında çekilmiş fotoğrafların bir araya gelmesi gerekli.

Şekil 11b Büyük Göl ve çevresinin kontur planı. 1994/5 kışında bu tür topoğrafik planları dijitize edilmiş görüntülerle birleştirmeye başlamayı umuyoruz.

Artık şehrin farklı bölümlerini ayırdetmek mümkün; işleve ait ipuçları da daha açık hale gelmekte. Basitçe izlemekle bile belirli yapı gruplarının özel alanlara yerleşmiş olmasının geçerli sebepleri olduğunu anlamak veya, başka bir deyişle şehrin bütüncül olarak tasarlandığını ve planı(lar)m her yapı grubunu yerleştirmede geçerli sebepleri bulunduğunu görmek mümkün. Herhalde burada gördüğümüz şehrin yeni imparatorluk gücünün görsel bir simgesi olarak ve yalnızca güç ve zenginliği değil aynı zamanda hükümdürlüğü de temsil etmek üzere inşa edilmiş kolonici bir imparatorluğun temeli olduğunu söylemek durumu abartmak olmaz. Bu nedenle sit bir anlamda "ideal bir şehir" olmalı. Planlamanın ardında yatan kavramlar hem kendi nitelikleri açısından hem de daha sonraki Aka-Med ve Hellenistik Şehircilik anlayışlarının şekillenmesinde yapmış olabilecekleri (veya olamayacakları) etkilerden dolayı son derece ilgi çekici. Hernekadar heyecan verici ve kışkırtıcı olsa da, bu etkilerin nerden gelmiş olabileceği sorunu doğu Türkiye üzerine yenilenmesi gerekli incelemeleri beklemek zorundadır, çünkü Kerkenes Dağ'daki şehir varlığını ve şekillenişini ne Hitit veya Yeni-Hititlilere ne de anayurdu Anadolu Platosu olan başka bir medeniyetin geleneğine borçludur.

Bu raporun yazılışını izleyen ilk on iki ay içinde şehrin bütününe ait bir planın tamamlanması pek de mümkün görünmediğinden dolayı, şehrin tümünü tanımlayıp anlatmaya çalışmak için henüz biraz erken. Bu nedenle, aşağıda yeralan bir takım dağınık gözlemler, hem bildiklerimizi anlatmayı hem de projenin sahip olduğu potansiyeli gözönüne sermeyi amaçlıyor.

Eğer dıştan başlayacak olursak öncelikle şehir kapılarının yerleri ve işlevlerinden bahsetmek mantıklı olur. Yukarıda da belirtildiği gibi, her şehir kapısı bulunduğu yerin savunma olanaklarını mümkün olduğunca artırmak üzere tasarlanmış olmakla kalmıyor, aynı zamanda belirli yerlerden belirli yerlere geçişi sağlıyor ve giriş sağladığı alanların niteliklerini içerde yakın çevresinde bulunan şehir alanlarının ve tekil binaların tip ve işlevlerine yansıtıyor. Herhalde en önemli kapı güneyde yer alıyor ve bir iç bir geçiş ve iç tarafında iki kule bulunan bir odacıktan oluşuyor. Yeri itibarıyla kuzey Kapadokyaya ve havanın açık olduğu bir gün sabah saatlerinde sislerin üstünden görülebilecek karlarla kaplı doruğuyla Erciyes Dağı'na doğru benzersiz bir manzaraya sahip (Şekil 1). Geniş ve nazik bir yol oavadan yavaşça kıvrılarak yükselip bu kapıdan geçerek şehrin en önemli kesimine ulaşıyor. Hemen içerde şehrin en önemli caddeleri kesişiyor. Yolun ana çatallarından biri kalenin dik yamacından aşağıya doğru iniyor ve kuzeydoğu kapısına ulaşıyor; diğeri ise doğu kapısından sarayın büyük taş cephesine doğru uzanıyor. Güney kapısının karşısında geniş teraslarla ve şu anda işlevleri bilinmeyen dar uzun yapılarla kaplı bir alan var; bu yapılar (eğer Bizans döneminde soyulmadılarsa) sadece temel üstüne kadar inşa edilmiş gibi görünüyorlar; tabii aynı zamanda bunların bekleneceği üzere ovanın tarım ürünlerinin ve Akdeniz'den gelen kervanların geçeceği "Kapadokya Kapısı"nın hemen iç tarafında inşa edilmiş bir depolama magazinleri grubu olması da mümkün. Kapının karşısında, biraz sola doğru At Gölü veya Sülük Gölü yer alıyor; ikinci isim içinde barındırdığı, bugün yörede iyi bilinen ve uzak mesafelerden bile hastaları çeken, sülük nüfusu yüzünden verilmiş. Bugün kurbağa dolu olan bu havuz, karmaşık ve merkezi olarak örgütlenmiş bir su kontrol ve dağıtım şebekesinin başında yer alan yapay bir taşla süzme veya çökertme göleti olmalı.

Sol tarafta yeralan (batı) kapısı doğu-batı yönündeki caddeden şehir duvarına ve kapıdan sarayın köşesine kadar uzanan çevrilmiş bir alanı kapsıyor. Kapıdaki çevrili alanın batı ucunda, anakayanın yüksekliğindeki ani bir düşüşle, (yaklaşık 3 metre eninde) dar uzun, koridor benzeri bir yapı bulunuyor. Bu yapının işlevi bilinmemekle birlikte ahır, depo veya kışla olabileceği düşünülmektedir; bu sorunun cevabı jeofiziksel incelemeyle verilebilir. Yine bu çevreli alanı

kaplayan yükseltilmiş bir kaya üzerinde büyük bir yapı ve bu yapıyla sur duvarı arasında dikdörtgen şekilli bir rezervuar yer alıyor. Diğer bir dikdörtgen yapı da açıkça görülebiliyor fakat bunun haricinde alan boş; bu durum 1993'de yapılan jeofiziksel incelemenin sonuçlarıyla da desteklenmiştir. Hemen şehir kapısının iç tarafında ve saray yaklaşımının yanında yer alan bu etrafı çevreli alan ve yapı grubunun henüz belirlenememiş de olsa çok özel ve önemli bir işlevi olduğu açıktır: bunların belki de Med süvarilerinin kışla ve/veya ahırlardan, ve idman ve gösteri (resmi geçit) alanlarından oluşan askeri komuta yapıları olması mümkündür, fakat bu ilgi çekici ihtimalin kanıtlanması gerekmektedir.

Güney kapısından girer girmez sola dönüp, doğu kapısından gelen caddeye erişip, az önce anlatılan etrafı çevrili alan ve Sülük Gölü'nün arasından geçerek, (antik veya modern) ziyaretçi Sarayın anıtsal girişine ulaşabilir (kapak sayfasına bakınız). Bu yerleşim idealdir çünkü çatıdan şehrin çoğunu görmek mümkün olacağı gibi burada yapının önemine uygun ölçekte bir inşaat için yeterli düz zemin de mevcuttur. Plancılar için bu şartları sağlayacak çok az başka ihtimal vardı; yapı daha batıda inşa edilebilirdi fakat bu alan başka işlevler için ayrılmıştı, ve ayrıca, her halikarda, mevcut şehir manzarasını ve daha da önemlisi sarayın sembolik işlevini oluşturan etkileyici görünüşünü sağlanamayacaktı. Bugün şehrin en etkileyici alanı bir Selçuklu sultanı olan Keykavus'la aynı adı taşıyan, kuzeye giden modern taşıt yoluna hükmeden ve şehrin büyük kısmını gölgeleyen Kaledir (bakınız kapak sayfası, Şekil 1). Pers döneminden beri olmasa da, Hellenistik dönemden beri bu küçük kayalık yükselti surlarla çevrilmiş ve yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Demir Çağı şehrinde oynadığı rol hakkında pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte şehrin genel düzeni her yanda tepenin eteklerine kadar uzanmaktadır fakat daha sonraki Kalenin bu ilk dönemlerde de önemli olduğuna dair hiçbir iz yoktur. Zaten Demir Çağı şehrinin dini ve laik anıtlarının başka kısımlarda yer aldığı ve çıplak granit parmakların henüz yerleşime açılmamış olduğu rahatlıkla görülmektedir. 1993 yılında sarayın yangında yok olduğu kesinleşmiştir.

Doğu kapısına giden yol araştırma merkezinin yer aldığı Şahmuratlı Köyünden yumuşak bir yolu izleyerek yükselir. Buldozerlerce açılan modern yollar özgün yolun bazı kısımlarını okunmaz hale getirerek doğu yaklaşımının özgün özelliklerini bozmuşlardır. Doğudan gelen ziyaretçiler bu yolla şehre yaklaşır, güney kapısından içeri girip caddeyi izleyerek saray alanına ulaşabilecekleri gibi yine güney kapısının iç tarafındaki kavşaktan kuzeye doğru dönerek şehrin aşağı kısımlarına da gidebilirler. Şehrin bu kapısının "Kamadan" veya "Ectabana" kapısı olarak adlandırılmış olabileceği hayal edilebilir.

Kuzeydoğudaki kapı ise şüphesiz (raporda daha ilerde anlatılacak olan) Kuşaklı'daki büyük höyükten geçerek kuzey ve batı yönlerinden gelen trafiği karşılamaktadır. Ayrıca sur duvarları dışında yer alan (ve yine ilerde anlatılacak olan) Karabaştaki tapınağa gidiş ve geliş için geçit sağlamaktadır. Bu kapı şehrin ana yerleşim bölgesine doğrudan giriş vermekte ve yukarıda da anlatıldığı gibi ana caddeden geçerek güney kapısına ulaşmaktadır.

Batı duvarındaki küçük bir kapı ise otlaklara (ve yine ilerde anlatılacak olan) ve 1994'de keşfedilen batıdaki vadilerde yeralan yapay rezervuar gruplarına açılmaktadır. Daha güneyde ise daha yakın dönemlere ait tümülüs ve ağıllarla değiştirilmiş (Şekil 13), karmaşık dış yapıları olan ve çok sıkı tahkim edilmiş bir kapı yer alır; buradan geçen yol kuşkusuz Kerkenes Dağ'ın en yüksek noktasını oluşturan dikkat çekici Gözbaba "tümülüsü"ne uzanmaktadır. Bu kapı, tahkimatının sağlamlığına karşın, açıkça görülüyor ki, şehrin içinden gelen ana yollarla ya da avlu

ve açık olanlarla ve yağmur suyu toplayan küçük havuzlarla bağlantılı değildir. Bu yapıların bir bölümü temel düzeyinden yukarı çıkmamış gibi görünmektedir; bu görüş de yine jeofiziksel inceleme ile desteklenebilir. Bu büyük yapı gruplarının aristokrat ailelere ait konutlar olduğu veya olmak üzere tasarlandığı düşünülebilir. Güneye doğru ızgara sistemine benzer bir düzene sahip caddeler ikinci bir sıra çevrili alan ve yapılara geçiş sağlamaktadır; daha ilerde yine güneye doğru ise zemin dik bir biçimde alçalır. Sarayın güneyinde yer alan caddenin, su toplanması amacıyla yapılmış bir havucuğa bağlanan dar bir oluğu vardır.

Şekil 12 Sarayın kuzeyinden batıya doğru zunan caddesi (fotoğrafın sol üst köşesinde diyagonal biçimde görülen) geniş tören yolu haline gelmeden önce zayıf bir dönüş yapar. Kuzeyde nispeten daha düzlük olan zeminde ızgara benzeri bir sistemle düzenlenmiş caddelerin oluşturduğu dikdörtgen şekilli alanlar içinde yapılar yer alır. Daire şekilli taş yığınları daha sonraki dönemlere ait fakat mevcut yıkıntıları kullanarak yapılmış tümülüsler (mezar höyükleridir). Tanımlı alanlar yanyana sıkıştırılmış ve düzlük zeminden mümkün olduğunca yararlanmak amacıyla düzgün olmayan şekillerden oluşturulmuşlardır. Alt sol kısımda oldukça dik olan eğimide aşağıya doğru yerleştirilmiş çevrili alanlar görülebilir. Koyu renkli leke farklı bir bitki örtüsüdür; bunun nedeni henüz anlaşılamamıştır.

Şehrin esas kesimlerine geri dönecek olursak, saray diğer taraflarında önemli büyüklükte tanımlı alanlar içeren dar caddelerle çevrilmiştir (Şekil 12). Her tanımlı çevrili alan ana yapı veya yapılar sahiptir; bunlardan hemen sonra caddenin eni yaklaşık ISm.ye çıkar. Bu noktada doğu-batı doğrultusunda yönlendirmiştir ve batı ucunda, şehir surunun hemen iç tarafında inşa edilmiş büyük dikdörtgen bir yapıyı barındıran bir meydan veya açıklıkla sona erer. Beklenenin aksine, şehir kapısı bu caddenin sonunda değil biraz daha kuzeydedir. Aslında bu Gözbaba yönüne açılan kapıdır. Bu geniş caddenin güneşin doğuşu ve batışına uygun ve saray ile Gözbaba'daki tümülüsü birleştiren açık yönlendiği nedeniyle törensel bir işlevle bütünleştiğini düşünmek olasıdır. 1993 yılında geniş caddenin sonunda yer alan yapılarda yaygın biçimde ve yoğun bir yanma olduğu saptanmıştır. Demir Çağı yapılarının kalıntıları üzerinde inşa edilmiş olan daha geç dönemlere ait tümülüsler, cadde, şehir kapısı, yapılar ve tanımlı açık alanlar arasındaki karmaşık bütünlüğü yüzeysel olarak değiştirmişlerdir; fakat helyum balonu ile 1994 yılında çekilen fotoğraflarda (Şekil 12 ve 13) tüm bu elemanların nasıl bir araya geldikleri ve alanda nasıl düzenlenmiş oldukları açıkça görülebilmektedir. Bu alanda jeofiziksel taramaya devam edilmesi 1995 sezonunun öncelikli çalışmalarından biri olacaktır.

Şehir planının ve planlama sürecinin anlaşılması, üzerinde halen çalışılan bir konu olup, bu raporda yer alacak bir tanımlama tam geliştirilememiş olarak kalacaktır. Fakat mimariye dair ön bir görüş belirtilebilir: burada izlenen mimari özelliklerin, şehir surlarının, sarayın, "tören" caddesinin veya içlerinde geniş yapıların yer aldığı tanımlı açık alanların tekrarlandığı başka bir benzer örnek bulunamamıştır; ayrıca bu sayılanlardan hiçbiri Anadolu geleneğine ait gibi de görünmemektedir, (yine de Anadolu platosunda M.Ö. 7 ve 6. yüzyıllara ait geleneğe dair pek az şey bildiğimizi belirtmek zorundayız). Yapıların ve tanımlı açık alanların büyük bölümü fotoğraflarda kolayca görülebilmektedir; ayrıca yüzey araştırması pek çok yapının, özellikle de bitirilmiş ve çatısı örtülmüş yapıların hemen hemen hepsinin bir yangında yok olduğunu ve iç duvarlarda büyük ölçüde kerpiç kullanılmasına rağmen buna dış duvarlarda pek de rastlanmadığını göstermiştir. Belirtilen nedenlerden dolayı, bu yapıların detaylı manyetik incelemesinin, araştırma ve yorumlamaya büyük katkısının olacağı düşünülmektedir.

Gelecekteki çalışmalarda gözönüne alınması gereken bazı önemli sorunlar bulunmaktadır: farklı yapı ve açık alanların özellikleri ve işlevleri; eğer kullanılıyorlarsa, bu tanımlı açık alanların büyük ve küçükbaş hayvan beslemek amaçlı olup olmadıkları ve halkın başka hangi (endüstriyel, tarımsal, yerli, vs.) uğraşlara sahip olduğu gibi. Şehrin planı tamamlandığında, çatısı örtülmüş konut amaçlı yapıların yüzölçümünü hesaplamak ve şehrin yaklaşık nüfusunu tahmin etmek mümkün olacaktır. Yine de şimdiden mekanın oldukça geniş olduğunu ve kullanılmayan alanların çok az olmasına rağmen nüfus yoğunluğunun benzer büyüklükteki eski çağ kentlerine göre çok düşük olduğunu söylemek olası. Şehrin yapısını anlamak aslında genel özelliklere ilişkin birkaç cevaplandırılması zor soruya bağlı. Örneğin şehirde yıl boyunca sürekli biçimde oturulup oturulmadığını veya yıllık askeri seferler, vergi veya alacak toplanması veya mevsimlik kervan ticaretinin kontrolü, vb. amaçlarla bir üst olarak kullanılan bir yazlık şehir olup olmadığını öğrenmek öncelikle şart. Yıllık göç ve mevsimlik seferlerden oluşan bir İran geleneği olduğu söylenebilir ve bu hipotezin doğruluğunu kanıtlamak, jeofiziksel inceleme, toprak örneklerinin incelenmesi ve belki 1996 sezonunda iyi seçilmiş yerlerde kazılacak bir kaç deneme açmasından gelecek verilerin karşılaştırılmasıyla şehrin değişik kısımlarının işlevlerini belirleyerek mümkün olabilir. Şehrin tam olarak anlaşılabilmesi için işlevinin belirlenmesi oldukça önemlidir; şu ana kadar edinilen izlenim ekonomik olarak çevredeki kırsal kesimin üretimine dayanan kendine yeterli bir şehirden çok stratejik askeri ve idari bir merkez kurmak amacıyla inşa edilmiş bir

imparatorluk şehri olduğu yönündedir. Bu çekici öneri de yine açıklanmak zorundadır; çevrenin tarımsal potansiyelini anlamak ve eski çağdaki bitki örtüsünü (ormanlık alanlar, otlaklar, sulanabilen alanlar ve bahçeleri) mümkün olduğunca eski haliyle canlandırabilmek için bir araştırma programının başlatılması gerekmektedir. Modern mekanize tarım büyük oranda verimlilik sınırındaki alanların işlenmesini sağlamış olduğundan tarımsal üretime dair yüzeysel izlenimler edinilmemesi için dikkatli olunmalıdır.

Şekil 13 Törensel caddenin sonunda yer alan yapı grubunun bir bölümü daha geç dönemlere ait tümülüslerle onulmuş ve değişmiştir. Tümülüsler üst kısmında taş sanduka mezarların yer aldığı yuvarlak taş yığınlarından oluşmuşlardır; bunların çoğunluğu eski çağlarda soyulmuştur. Gözbaba yönüne açılan şehir kapısı doğal bir düzlük üzerinde inşa edilmiş olan yapıdan bir kaç metre aşağıda bulunmaktadır; bu kapı fotoğrafın alt kesiminde, bugün üstünde yapılmış ağullarla birlikte görülebilir. Sol alt köşede yer alan burcun tam üstünde inşa edilmiş bir tümülüs bulunmaktadır; bu da duvarın üstüne hiç bir zaman kerpiç bir üst yapının inşa edilmediğini kanıtlamaktadır. Yine sol alt köşede, duvarın içinde, üç köşesinde birer tümülüs bulunan küçük kare bir yapı vardır. Demir Çağı sonrası hayvan ve arazi barınaklarının kalıntıları da görünmektedir.

BAĞLANTILI SURDIŞI YERLEŞKELERİ

1. Karabaş'ta Anıtsal Tapmak

Eski çağ Yakın Doğu'sunda, surdışı tapınak ve kutsal alanların uzun ve yaygın bir geçmişi vardır. Hitit başkenti Boğazköy'deki büyük imparatorluk tapınağı ve festivalleriyle kırsal çevredeki tapınma alanlarından bahseden ikinci binyıla ait sayısız Hitit metni çok uzakta değildirler. Tarihsel olarak daha yakında ise, Mezopotamya'da Babil'deki ünlü Yeni Yıl Şenlik Törenleri Tapınağı ve Asur törensel başkenti Assur'daki daha az bilinen surdışı tapmağından bahsedilebilir. Çok daha yakında ise Urartuların açık hava tapınma alanları yer alır. Eski Çağ Pers ülkesinde de kent duvarları dışında dinsel anıtlara rastlanır. Bu sebeple Kerkenes Dağ'da kent dışında anıtsal taş bir tapmağın bulunması şaşırtıcı sayılmaz. Anıtsallığı ve iyi derecede korunmuşluğu ise olumlu yanlarıdır.

Karabaş'taki çalışma 1993'te balonla fotoğrafı, yüzeydeki kalıntıların fotoğrafı ve kısa notlar alınması ile başladı. 1994'te fotoğrafı devam edildi (Şekil 14-15). Yapının bütüncül karakteri ve özel önemi ise ancak 1994'te sürdürülen ayrıntılı incelemeler sonucu açıklığa kavuştu. Kalıntılar, birbirinden ayrı tarihlere ait görünen iki yapıyı içermekte, bu rapor ise anıtsal Demir Çağı yapısı üzerine odaklanmaktadır. Daha geç tarihlenen yapı topluluğunun tüm tanım ve betimlemesi ise, daha geniş bir içeriğe bağlanabildiği noktada, bir 'son yayın' aşamasına bırakılmıştır.

Yöntemler

Uzun ömürlü çalılar dışında kalan yabancı otlar 1994 çalışmaları başında temizlendi. Elektronik aletlerle (total station) yapılan yüzey araştırması ve helyum balonu ile fotoğrafı sonuçlarının biraraya getirilmesi ile bir plan elde etmek mümkün olacaktır. Profil ölçümleri de elektronik aletlerle gerçekleştirildi. İyi korunmuş duvar yüzeyleri 1/20 ölçeğinde çizildi.

Konum

Yapı, Kerkenes Dağ'daki eski kentin en kuzey ucunun da kuzeyinde (1994 Temmuz ayı sonlarında kurumuş olan) zayıf bir kaynağın yakınında, Kale Dere ile doğudan gelen mevsimlik derenin birleştiği noktanın az ötesinde hafif bir yükseltinin üzerindedir. Anıtsal yapı, kuzeyden gelip kuzeydoğu kent duvarındaki kapıya ulaşan yolun üzerinde ya da yakınında yer alır. Babalı Köyünü Göz Baba Köyüne bağlayan yeni toprak yolun hemen batısındadır. Konumu çevreye hakim bir görüntü arz etmed iş inden, savunmaya ilişkin ya da askeri bir işleve sahip bir yapı olması mümkün değildir. Askeri bir kule inşa etmek için daha kuzeyde, çevre tepelerde çok daha iyi yerler vardır.

Tarihleme

Aşağıda sözkonusu edilecek sebeplerden dolayı yapı, Demir Çağı kenti ile çağdaştır. Öncelikle, yerli ahali arasında 'Burç' diye anılan, kentin kuzey uç noktasıyla ilişkisi dolayısıyla çarpıcı konumu geliyor. Bu ilişki dışında, bu özel konumun seçimiyle ilgili anlaşılabilir başka bir neden yoktur, çünkü çevre her yönde oldukça fakirdir ve yakınındaki kaynak da, eski çağdan bugüne bereketinden oldukça kaybetmişse de, yakın çevredeki diğerlerine göre pek sönüktür. İkinci olarak, yapı tekniğı, şehir duvarlarında kullanılan teknikle iki önemli açıdan benzeşmektedir; büyük, kesme olmayan granit blokların, daha küçük taşlarla boşlukları doldurularak kullanımı ve

ayrıca yapıda dış payandalı duvar yüzeyinin yapının asıl duvarının dış yüzüne dayanması biçimindeki tuhaf teknik, kent surlarının dış yüzüne kulelerin yaslanmasını çağrıştırmaktadır.

İşlev:

Yapı, aşağıda sıralanan sebeplerden ötürü tapınaktır;

Kent dışı konum, mevsimlik şenlikleri amaçlayan bir Orta Doğu geleneğidir.

Ağır yapı tekniği, önemli kamu yapısı olduğunu işaret etmektedir.

Duvarlar dört ana yöne paraleldir.

Askeri bir işlev ise (a) konumu, (b) sayısal bir kuvvet oluşturacak bir garnizonu barındıracak büyüklüğe sahip olmayışı, (c) mimari anlayışı; açısından gözardı edilebilir.

Yapı eğer bir Med tapınağı idiyse, muhtemelen bir ateş tapınağı olmalıdır. Diğer olasılıklar ise kısıtlıdır: yerel tanrılara adanmış idiyse, bu konumunun uzun süredir varolan bir dinsel önemi olmalıydı ki bu konuda en küçük bir kanıt buluntusu yoktur. Harrandaki Medlerin dinsel faaliyetlerinden bildiğimiz kadarıyla, yerel tanrılara tapınmaya rastlanmamıştır. Bir alternatif ise bir kral mezarı, ya da en azından bir kral gömütüyle ilişkili bir tapınak olmasıdır.

Tanımlama

Yapı anıtsal bir anlayışla, duvar yüzleri pusulanın ana yönlerini hizalayarak yapılmıştır (Şekil 16). Tamamıyla taştan inşa edilmiş yalın bir kule olduğu anlaşılmaktadır. Plan, köşe payandaları ve bazı iç bölüntüleriyle kareye yakındır ve iç yapı ve onun dış yüzüne yaslanmak suretiyle inşa edilmiş köşe payandalı dış çeper yapısı olarak iki parçalıdır. Plan ve cephelerin ayrıntıları sorunludur ve girişin konumu veya biçimi bilinmemektedir. Yapının en özgün halinde bir çevre duvarı ya da dinsel korunak (temenos) içinde yer alıyor olması veya bir ya da daha çok yan(lar)da teraslama sahip olması muhtemeldir. Geç dönem müdahalleri özgün kurguyu gizlemektedir.

Yapı Teknikleri:

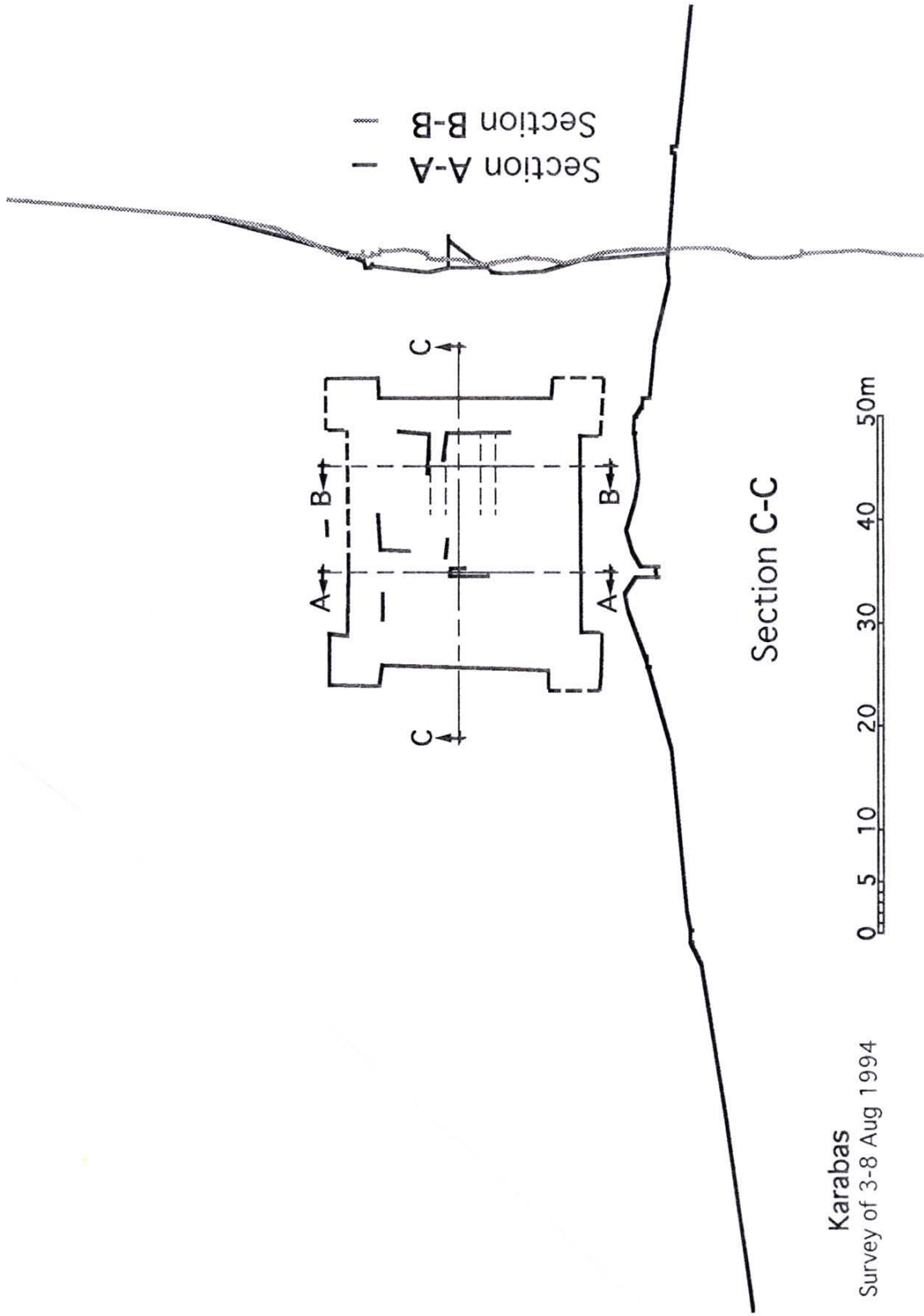
Bütün duvarlar, kesme olmayan granit bloklardan, derzleri küçük taşlarla doldurularak inşa edilmiştir (Şekil 14 ve 15). İç yapının önce inşa edilmiş olması olasıdır çünkü aksi halde taşları dış çeperin içine taşımak gerekecekti. İki parçanın birlikte inşa edilmiş olması da olasıdır, böylelikle dış duvar, içteki duvarın üst taşlarının kaldırılmasını kolaylaştırmış olmalıdır, fakat bu durumda iki ayrı duvarın varlığının açıklanması güçleşmektedir. Dış çeperin, iç yapıyı desteklemekten çok estetik kaygılarla eklendiği daha olası görünmektedir. İç duvarın fiziksel desteğe gereksinim duyduğu varsayımı dayanaksızdır çünkü kent surlarında kullanılan yapı tekniği de aynı mesnetleme özelliklerini sergilemektedir, tabii strüktürel destek ihtiyacı da bir olasılık olarak kalmakla birlikte dış duvarın köşelerinde yer alan payanda/burçlar da duvarla bağlı örülmüştür. İç yapıda görünen tüm duvar birleşmeleri de bağlı örülmüştür.

Şekil 14 Karabaş tapınağının kuzeydoğu köşesi. Ölçek 2 metre.

Şekil 15 Kuzeybatı köşesinin ayrıntılı balon fotoğrafı: Köşe payandası/burcu ve dış duvar yüzü kuzey duvarında çift kalınlık olarak görülebilir (sol altta). Hazine arayıcıları tarafından bir kısmı açılmış odacık, koyu bir dikdörtgen biçiminde görülmekte. Batı duvarına yapılan yarım daire ek ise sonradan.

Karabas
 Survey of 3-8 Aug 1994

Şekil 16 Karabaş tapmağı planı.

Plan

Plan, köşe payandaları ile yaklaşık olarak karedir (Şekil 16). Bütün duvarlar yaklaşık 1.75 metre genişliğe sahip olup, dış duvarla hemyüz olduğundan toplamda yaklaşık 3.50 metreye erişmektedir. İç bölünmelerin belirlenmesi imkansızdır ve kalıntılardan çeşitli şekillerde özgün hali canlandırılabilir de bunların herbiri sorundur. Bu zorluk, daha sonraki tekrar kullanım ve hazine arayıcılarının tahribinden kaynaklanmaktadır.

Yapının Girişi

Kazı yapılmadan özgün girişinin konumu anlaşılamamaktadır. Yer seviyesinde bir kapı olduğu düşünülürse, uygun tek konum, duvarların iyice harap olduğu güney yönüdür. Eğer giriş, dış çepere bağlantılı bir merdivenle tanımlanmışsa, güney veya kuzey yönde yer alabilir; giriş Kuzey tarafta ise, buradaki meyilin altında olabilir. Dış yüzeye yaslanan bir dış merdiven her konumda mümkündür.

Odacık (The Chamber)

Taş odacık, yapının tekrar-canlandırılmasında (rekonstrüksiyon) aydınlatıcı olmaktan çok yanlıcıdır. Kuzey ucundaki iki köşenin bağlı örülmüş olması özgün yapının parçası olduğunu düşündürmektedir. Olasılıklar:

Varolan yapının üst seviyelerine yükselebilecek yüksek ve sağlam bir platformun temeli olması; bu durumda başka temeller de 90 derecelik açılarla yapılmış olmalı, tıpkı kuzey duvarının açığındaki iç yüzeyinde görüldüğü gibi,

Muhteşem bir anıt-mezara (ya da bir geç dönem tümülüsüne) ait törensel tapınağın mezar haznesi olması; fakat bu durum için tuhaf biçimde uzun, dar ve derin,

Bir dinsel tören platformunun içinde drenaj amaçlı boşluk olması,

Bir iç merdiven ya da geçit olmasıdır.

Eğer bu bir geçit ya da uzun dar bir oda idiye, binanın batı yönünün penceresiz nasıl kullanıldığını anlamak zordur. Dolayısıyla, olasılıkla yapının bu tarafı bir platformdu. Asıl sorun ise yer seviyesinin odacığın seviyesinin altında mı, yoksa kalıntıların seviyesinin daha üstünde mi olduğudur.

Yapının Doğu Tarafı

Yapının doğu yanı dört bölümden oluşmaktadır; her iki yanda dikdörtgen odalar ve ortada daha dar iki kare bölüntü yer almakta. Odalar yaklaşık 5 metreye 11 metredir, çünkü 5.25 metreyi aştığında ahşap çatı için kirişleme gerekecekti. Öte yandan belki de bu odalar yalnızca boşluklar ve ortadaki kare bölüntüler yükseltilmiş bir alanın ya da doğuda olabilecek bir merdivenin dayanağı idiler. Eğer yapı doğuya yönelmiş idiye, en doğudaki orta bölüntü odak ya da odaksal bir odanın temeli olabilir.

2. Gözbaba

Kerkenes Dağ bölgesinin en yüksek bölümü olan Gözbaba'daki yapılardan daha önce söz edilmişti. Yapılar 1993'te kayıda geçirilmişti, ancak "törenselleştirme" cadde ile kurulan bağlantısı ve buraya geçit veren şehrin en kuzeydeki iki batı kapısı, açıklamaları daha öteye götürmek için sebep oluşturdu. Yapı, E.F. Schmidt ve H.H. van der Osten tarafından kayıtlara geçirilmişti. Görünürde beş parça vardı:

- (1) çevredeki başka büyük tümülüslerle benzeyen büyük bir yığıntı.
- (2) tümülüse benzeyen yapının eteklerini kaplayan taş döşeme
- (3) yapının tepesinde kule benzeri bir yapının taş temelleri; görünüşte -ama kesin olmayarak- üstteki yapıyla ilintili.
- (4) yapının hemen güneyinde zayıf da olsa daimi soğuk bir kaynak
- (5) ana yapının yanlarına birleşen, kaynağı içine alan, cüsseli, alçak, çok kaba, kuru-örgü taş bir çevre duvarı.

1993 dönemi sonunda, nadir yüzey buluntuları (özgün yayında da belirtildiği gibi ve diğer özelliklerinin Bizans dönemi oldukları) temel alınarak tepeliğin bir tümülüs olduğu ileri sürüldü. Öte yandan, yapının değişik parçalarının özellikleri ve tarihlenmesiyle tekrar değerlendirilmesi ve tepeliğin Demir Çağı kentiyle çağdaş bir dinsel ya da törenselleştirme yapıtı barındırıyor olması olasılığı hep mevcut. Daha ileride taş döşeme ve belki de kulelerin Pers dönemine ait olduğu, dolayısıyla, ilk hali nasıl olursa olsun bir Demir Çağı yapısının üstüne inşa edilmiş olduğu ileri sürülecek. Yine jeofizik araştırmaların bu karmaşık soruya cevap verebileceğini umuyoruz.

3. Su Sarnıçları

1994 'te Kerkenes Dağı 'nda Su

1993-94'te Anadolu yaylasında çok az kar ve bahar yağmuru vardı. Kurban Bayramından hemen önce bir hafta yağmur yağdı ve ardından, istisna oluşturan Temmuz sonu ve Ağustos başındaki yarı yağmurlu güne kadar hiç yağış görülmedi. Oraya vardığımızda Büyük Göl kuru, Sülük Gölü ise çamur doluydu. 4 Ağustos günü, Sülük Gölü bir yığın tetarı (iribaş da denen bir su canlısı) ve sülükleri güneşe karşı kaderlerine terkederek kurudu. Sadece, suyun çıktığı batı kıyısında bir miktar su vardı. Şehrin güneydoğu köşesinde ve Karabaşta bulunanlar hariç, alandaki asıl çeşmelerin suyu da mevcuttu. Duvardaki havuzlarda su bulunsa da, artık batı duvarını keserek giden ana dere akmıyordu. Şahmuratlı da ise cami çeşmesinde her zamankinden çok daha az su vardı ve diğer çeşmeler neredeyse kurumak üzereydi.

Su Havzaları.

Batı duvarı ve sarnıç

Derenin duvardan geçtiği noktada, duvarın hem içinde hem dışında bir dizi özenli taş dizimli sarnıç yer alıyor; burada duvarın kendisi de benzersiz özellikler sergiliyor.

Şehir Sur Duvarı

Burada bir sur kapısı yok, ve şehir duvarının sürekliliği açıkça görülüyor. Şehir surunun öte yanında derenin her iki tarafında büyük dörtgen kuleler yer alıyor. Ne kuleler ne de onların arasında kalan surun dış yüzeyi taş döşeli şevlere sahip değil. Burası, kent surunun bugüne kadar belirlenen taş döşeli şevsiz tek parçası. Öte yandan, aynı parçaya denk gelen duvarın iç yüzeyinde taş döşeli şevler var. Duvarın dereyi kestiği noktada dış yüzey taşları özellikle büyük.

Büyük ihtimalle dere, duvarın içine inşa edilmiş bir ağızdan akıyordu. Bu noktadaki surun ayrıcalıklı yapısı olasılıkla derenin çıkışı ile sebep olunan zayıflığa karşı alınmış bir önlemdi. Surun dibi kazılarak hassaslaştığı bu yerde, taş döşeli şevleri gerektiğince kaynağın üzerinden geçirmek herhalde mümkün olamıyordu. İç tarafa taş döşeli şev yapmak ise bir parça korunma sağlıyordu. Bu noktada bir sur kapısı olmaması şaşırtıcı değildir, çünkü bir dere ve surkapısı birleşiminin yaratacağı zayıflık çok fazla olacaktı.

İç Sarnıç

Taş olan iç sarnıcın üzeri görülebildiği kadarıyla bugün yıkılmış olan dirsekli kemerli bir sahte tonoz örtüsüyle kapatılmıştı. Duvardan geçen fazla suyu kontrol eden mekanizmanın izleri ise yokolmuştur.

Dış Sarnıç

Duvarın hemen dışında dere, büyük, dörtgen, taşdizimli açık bir sarnıca dönüşüyor. Bu sarnıç, belki de hem ek korunma hem de şehir suru dışında otlayan hayvanlara durgun su sağlıyordu.

Kuzey Doğu Havzası

Şehrin dışında, kuzeydoğu köşesinde Şahmuratlı'ya inen vadinin başında, bugün bir grup çeşme ve yolun hemen kuzeyinde, ortasında bir savak bulunan yarımduaire bir su seti görülebilir.

Kentin Batı Havzaları

Tepelerden batıya Kale Dereye inen yan vadilerde, en büyüğü, kil dolgulu paralel taş duvarlardan inşa edilmiş bir su seti olan bir grup su havzası vardır. Yan taraflarının taşdizimli olması muhtemel, ancak bugün görülemiyor. Bunlar ve yakın vadilerde yeralan benzerleri, 1993 sıcak hava balon fotoğraflarında izleniyor olmalı, bir kısmı kapak fotoğrafında yeşil lekeler halinde görülebilir. Karapınar (Gözbaba) üzerindeki üç havzalık başka bir grup ise tamamen toprakla dolmuş durumda. Aradaki vadilerde de hala gözlemlenebilecek başkaları olmalıdır.

4. Tümülüsler

Bölgedeki yüzlerce tümülüsün değişik dönemlere ait ve değişik çeşitlerde inşa edilmiş olduğu daha önce açıklığa kavuşmuştu. Bunların birçoğu, yapıların ve surları da kapsamak üzere, terkedilmiş kentin kalıntıları üstünde yeraldıklarından dolayı şehrin terkedilme tarihinden daha sonra inşa edilmiş olmalıydılar. Bölgedeki hiçbir tümülüs Frigya geleneklerine ait gibi görünmemektedir, yani ahşap gömüt odalarına rastlanmamıştır. Bölgedeki tümülüsler, Frigya ve Trakya ilişkileri uluslararası konferansı için hazırlanacak özel bir çalışmanın konusu olacaktır.

KİREMİTLİK'TE YERALAN BİZANS KOYU

Kiremitlik, yani kiremit parçalarının bulunduğu alan, Kerkenes Dağ'daki Demir Çağı şehrinin en güneyinde yer almaktadır; burası aynı zamanda şehrin en yüksek kısmıdır (1:25,000 ölçekli haritaya göre denizden yaklaşık 1.472 metre yükseklikte). Bu alan düzlüğün güney ve güneybatısına hakimdir. Daha yakın tarihlerdeki arazi kullanımına ve eski kalıntılara dayanarak, burada bizi ilgilendiren Geç Roma ve Bizans dönemlerinde bu küçük yerleşkede oturanların eski şehrin bir kısmını ve dışındaki alanları meyva bahçesi ve bağ olarak ve koyun, sığır ve at otlatmak amacıyla kullandıklarını söyleyebiliriz. Çevrede yeralan bazı tarla sınırları ve hayvan barınakları, özellikle de Kiremitlik'in alt tarafında yeralan doğuya bakan yamaçlarda ve eski şehir surunun iç kısmında bulunanlar yerleşimle aynı döneme tarihlenmektedir. Yerleşim büyük olasılıkla mevsimlik olmalıdır çünkü bu yükseklikte ve bu kadar araziye açık bir konumda kışlar uzun ve oldukça soğuk geçmektedir. Kiremitlik'te yeralan geç dönem yerleşkeleri Demir Çağı şehir surunun üstünü örtmektedir.

Araştırma Tarihiçesi

1927 yılında Erich Schmidt Kerkenes Dağında yeralan ve alandaki yerleşmelerin sırasını incelemeyi amaçlıyan 14 açmasından ikisini Kiremitlik'te kazdı (Schmidt 1928: sit 1 ve 2, ve diğer yazılarda). Bu açmalar sitin bu bölgesindeki en eski yerleşim izini bulmayı ve şehir surunun tarihini kesinleştirmeyi amaçlıyordu. 1993 yılında bir helyum balonu (blimp) kullanılarak bu alan fotoğraftandı. Bu raporun temelini bu fotoğraflar ile yüzey incelemeleri ve ölçümleri oluşturmaktadır.

Yerleşme Dönemleri

Yerleşme dönemleri ve sıralaması Schmidt tarafından tanımlanmıştır ve bu raporun yazarları yüzeyde bugün görülen çok sayıda keramik parçasıyla da desteklenen, Schmidt'in yerleşkenin Hellenistik Dönemden (ya da Schmidt'in "Yunan" döneminden) başlayıp erken Bizans Dönemine kadar sürdüğü düşüncesini irdeleme gereği görmemişlerdir. Erken şehir surunun M.Ö. ilk binyılın ortalarında inşa edilmiş olduğu açıktır. Yerleşme Geç Hellenistik Dönemden terkedilişe kadar sürekli olmayabilir; detaylı bir yerleşme dönemleri sıralaması ancak ileride yapılacak kazılarla anlaşılabilir. Yerleşme dönemleri kaledekilerle aşağı yukarı aynı olmakla birlikte iki yerleşke arasındaki benzerlikler henüz tam olarak netleşmemiştir. Bu alan eski dönemlerde de bugün olduğu gibi mevsimlik otlak olarak kullanılmıştır, ve hem hayvanlar hem de çobanlar için inşa edilmiş olan barınaklar Demir Çağı şehrinin diğer kısımlarında olduğu gibi bu alanda da daha bütüncül olan erken dönem kalıntılarını örtmektedir.

Konum

Sit güney ve güneybatıya hakim bir konumdadır, ve burada oturanlara bu yönden gelebilecek tehlikeleri (Kapadokya düzlüğünden gelen Arap istilacılar, vs.) önceden görme fırsatı vereceği gibi diğer bölgelere oranla daha izole edilmiş olan konumu da ek koruma olanakları

sağlayacaktır. Bu yer içerdiği değişik doğal kaynaklarla (otlaklar, bahçeler ve büyük ihtimalle saman üretimini içeren) mevsimlik yerleşim için oldukça iyi seçilmiştir. Eski sitin en yüksek ve araziye en açık kısmında olması nedeniyle yazın neredeyse hergün esen şiddetli rüzgarlardan etkilenmektedir. Bugün suları bol omasa da, kaynaklarda ve kuyularda su hala mevcuttur. Kerkenes Dağ'ın tamamını oluşturan granit ana kayalık Kiremitlik'te bulunan en yüksek noktada bugünkü toprak yüzeyinden dışarı çıkmakta ve sitin pek çok ani ve büyük yüzey hareketleri içeren topografyasının daha alttaki jeolojik tabakaları doğrudan yansıttığını kanıtlamaktadır.

Amaçlar ve Yöntemler

Kerkenes Dağ projesinin bu bölümünün amacı Kiremitlik'te yüzeyde yer alan kalıntıların belgelenmesi ve tammlanmasıdır. Çalışma, neredeyse tamamı görülebilen ve Kuzey Kapadokya'da yer alan küçük ve büyük ihtimalle mevsimlik bir Erken Bizans Dönemi yerleşimini incelemek için mükemmel bir olanak sunan son Bizans yerleşiminde odaklanmaktadır. Fotoğrafların ve yüzey incelemeleri sitin, köşeli bir yerleşimi nazaran daha düzensiz fakat genel bir bütünlük ve benzerlik gösteren yapı gruplarına doğru değişimini bir parça da olsa anlamak olanağını sağlamıştır. Ne kesin tarihlenmeler ne de bu değişim sürecinin aldığı süre yüzey kalıntılarıyla belgelenememektedir; yine de yüzeyde yaygın olarak rastlanan keramikler Erken Bizans'tan sonraki dönemlere ait değildir. Helyum balonu (blimp) ile çekilen fotoğraflar üstüste binmiş ve artık okunamayan kalıntılar göstermektedir.

Çizim yerleşkenin son dönemini gösteren bir yorumdur. Fotoğrafik deformasyonunun düzeltilmesi için çalışılmamıştır çünkü arazideki yüzey incelemeleri ve çizimde tahmine dayalı olarak konumu belirlenen duvarların varlığı, bu tür düzeltmelerin sonuç çiziminde sahte bir kesinlik ve güvenilirlik yaratacağı endişesini getirmiştir.

Tanım

Sit her iki yüzünü de kullanmakla ve yer yer görünür bırakmakla birlikte, Demir Çağı sur duvarını büyük ölçüde örtmekte ve tanımsız hale getirmektedir (Şekil 17). Yüzeydeki keramik parçalarının dağılımına bakılırsa Hellenistik Dönem yerleşkesi şehir surlarının dışına taşmaktadır. Daha kesin bir bilgi ise Bizans yerleşkesinin batı ve güney kısımlarda açıkça görüldüğü gibi bir savunma sistemi olmadan kullanıldığıdır. Yüzeyde görülebilen iki tür yapı planı vardır; Erken Bizans dönemine tarihlenen düzenli köşeli yapı grupları (Şekil 17'de içi doldurulmuş duvarlar) ve daha sonraki dönemlere ait ve daha önceki yapıları düzelterek elde edilmiş yuvarlak şekilli yapılar (Şekil 17'de içi taranmış duvarlar). Site güneyden yaklaşan ve Schmidt'in gözlemlerine göre eskiden kaplanmış olduğu düşünülen bir yol bulunmaktadır. Kuzeydoğuda ve kuzeyde bugün hale kullanılan başka patikalar da vardır. Batıya, Gözbaba'ya doğru giden ve güneydeki düzlükte ve kuzey yamaçlarında çatallanan ve duvarları yer yer yardığı açıkça görülen başka bir patika ise göreceli olarak daha yeni ve bugün hala kullanılan bir hayvan yoludur.

Schmidt'in Sit 2'sinde hala görülen kalıntılardan ve yayınlamış olduğu tanımlardan anlaşıldığı üzere erken Bizans Dönemine (Schmidt'e göre Roma Dönemine) ait yapılar, bugün aşağıdaki düzlükte bulunan köylerde yeralan pek çok yakın tarihli yapı gibi, tamamen taştan inşa edilmiş, ve kiremit kalıntısına rastlanmadığına göre, ahşap ve toprak çatılarla örtülmüş olmalıdırlar. Kerkenes Dağ'da yapı taşlarının kolay bulunabilirliği, şilt ve kil yokluğu, ve aşağı düzlüklerdeki toprağın kumlu olması taşın neden kerpice tercih edildiğini açıklamaktadır. İzlenebilen tüm yapılar kuru örgü tekniğiyle inşa edilmişlerdir; bu Kale'de yeralan surduvarlarının kireç harçlı ve moloz taştan örgüsüyle çelişmektedir. Yakın çevrede kalker kayacına rastlanmadığı için harç kullanılmamış olması şaşırtıcı değildir fakat bu üst örtülerinin tonoz olamayacağı anlamına gelmektedir. Tüm taşlar yerel granittir; sitte kesme taş rastlanmamaktadır. Yine de duvarlar iyi ve düzenli bir biçimde inşa edilmiş, yüzey taşları dikkatlice ve birbirine geçecek şekilde yanyana getirilmiştir; bu özen yakın çevrede yeralan, daha yeni ve geçici korunakların yapılarıyla çelişmektedir. Genelde duvarlar düzenlenmiş iki yüz ve aradaki boşlukları dolduran taşlardan oluşturulmuşlardır. Kalınlıkları da genelde benzerlik göstermekte ve 0.80 metre civarında bulunmaktadır. Yapılar gruplara ayrılmıştır. Bugün izlenebilen durum uzun süreli bir yerleşkenin aldığı son hali göstermektedir; bu süreç içinde sit genişlemiş ve çeşitli değişiklik ve düzenlemelere uğramıştır. Bu büyüme ve değişiklikler, genel olarak, okunamaz haldedir.

Sonuçlar

Kiremitlik'te yeralan Erken Bizans sitesi, büyük ihtimalle ilkbahar ve yaz aylarında mevsimlik olarak oturlan ve ana yerleşkesi güneyde düzlükte bulunan bir köydür. Savunma sistemi yoktur. Son şekli bir Geç Roma veya Bizans köyünün düzenlenmiş halini yansıtmaktadır. Daha eski, Roma ve Hellenistik Dönemlere ait yerleşimlerin kalıntıları ayrıştırılamamaktadır. Tek katlı yapılar tamamen kuru taş örgü tekniğiyle inşa edilmiş olup geleneksel ahşap ve toprak damlarla örtülmüşlerdir. Planlar, avlular veya açık alanlar etrafında yeralan oda gruplarıyla tanımlanabilen bir düzene sahiptirler. Ekonomi, büyük ihtimalle hayvan otlatmaya ve biraz da bağcılık ve meyvacılık ile aşağıdaki düzlükte yeralan tarlalarda tahıl üretimine dayanmaktaydı. Sitte seramik üretimine ait kanıtlar da bulunmaktadır. Sit küçük olduğu halde, astarlı kırmızı seramik ve cam buluntuların nitelikleri ve sayısı, varoluş gerekliliğinden çok, bir zenginliğe işaret etmektedir.

Şekil 17 Balon fotoğraflarından yorumlandığı biçimiyle Kiremitlik 'in planı.

YAKIN ÇEVREDE YERALAN DİĞER SİTLERİN İNCELEMESİ

Araştırma bölgesinde yeralan ve bilinen tüm sitlere ait bir döküm bu raporun sonuna eklenmiştir ve araştırma devam ettiği süre boyunca yenilenecektir. Araştırma bölgesi iki nedenden ötürü Kerkenes Dağ'ın yakın çevresiyle sınırlandırılmıştır:

- (1) Projeyi ana konusu olan sitten saptırmamak için,
- (2) Dr. Ron Gorny tarafından Alişar Höyük'teki eski kazılara dair incelemeleri ve yeni kazı çalışmalarını ve buna bağlı olarak, Kerkenes'e sadece 8 kilometre mesafede bulunan Çadır Höyük'te yürüttüğü kurtarma kazılarını desteklemek amacıyla başlatılmış olan çok daha geniş ölçekli bir çalışmayı tekrar etmemek için.

Aslında araştırmalarımızda pek çok konuda işbirliği yapabilmemiz son derece olumlu. Kerkenes Projesinin birinci amacı aynı döneme tarihlenebilecek sitlerin yerini belirlemek, özellikle de Krezüs'ün Pteria halkını esir ettiğini ve çevre köylerde oturan halkı da yurtlarından kovduğunu anlatan Herodot'un tanımlarına uyan diğer siteleri bulmak. İkinci bir amaç ise zaman içinde bölgedeki yerleşim biçimlerini ve arazi kullanımını incelemek; bu hem kendi başına ilginç ve yararlı bir çalışma, hem de bize geleneksel arazi kullanımı ve ormanların yokoluşu konusunda bilgi verebileceğini umuyoruz. Araştırma yoğun ve bölgenin büyük kısmında yürüyüşleri ve köylerden yerel bilgi toplanmasını içeriyor. 1995 yılında tercihan sonbaharda tarlaların sürülmesinden sonra yürüyerek incelenmesi gereken yalnızca küçük bir alan kaldı.

Genel İzlenimler

Sorgun daha önce Büyük Köhne adıyla, bir ara da Yeşilova olarak biliniyordu. Eğriöz Suyu da bir dönemde Yeşilova Suyu olarak adlandırılmıştı. Sorgun'un batısında yeralan höyüklerin tamamı Eğriöz Suyunun güney tarafında bulunuyorlar ve Kerkenes Dağ'ın granit kütlesinden kuzeye doğru akan veya bölgedeki sayısız yıllık kaynaklardan gelen tatlı suya sahipler. Nehrin kuzey kıyısında böyle düzenli tatlı su kaynakları yok. Bu bölgede, doğu ve batı da kalan bölümlerle çelişen, höyükler arasındaki yakınlık, büyük ihtimalle su taşıyan granit ana kayaktan kaynaklanıyor. Kerkenes Dağ'da ormanların yokolmasından önce suyun daha da bol olduğu düşünülebilir. Ormanların yokoluşunun tarihlendirilmesi önemli sorunlardan biri olarak görülüyor.

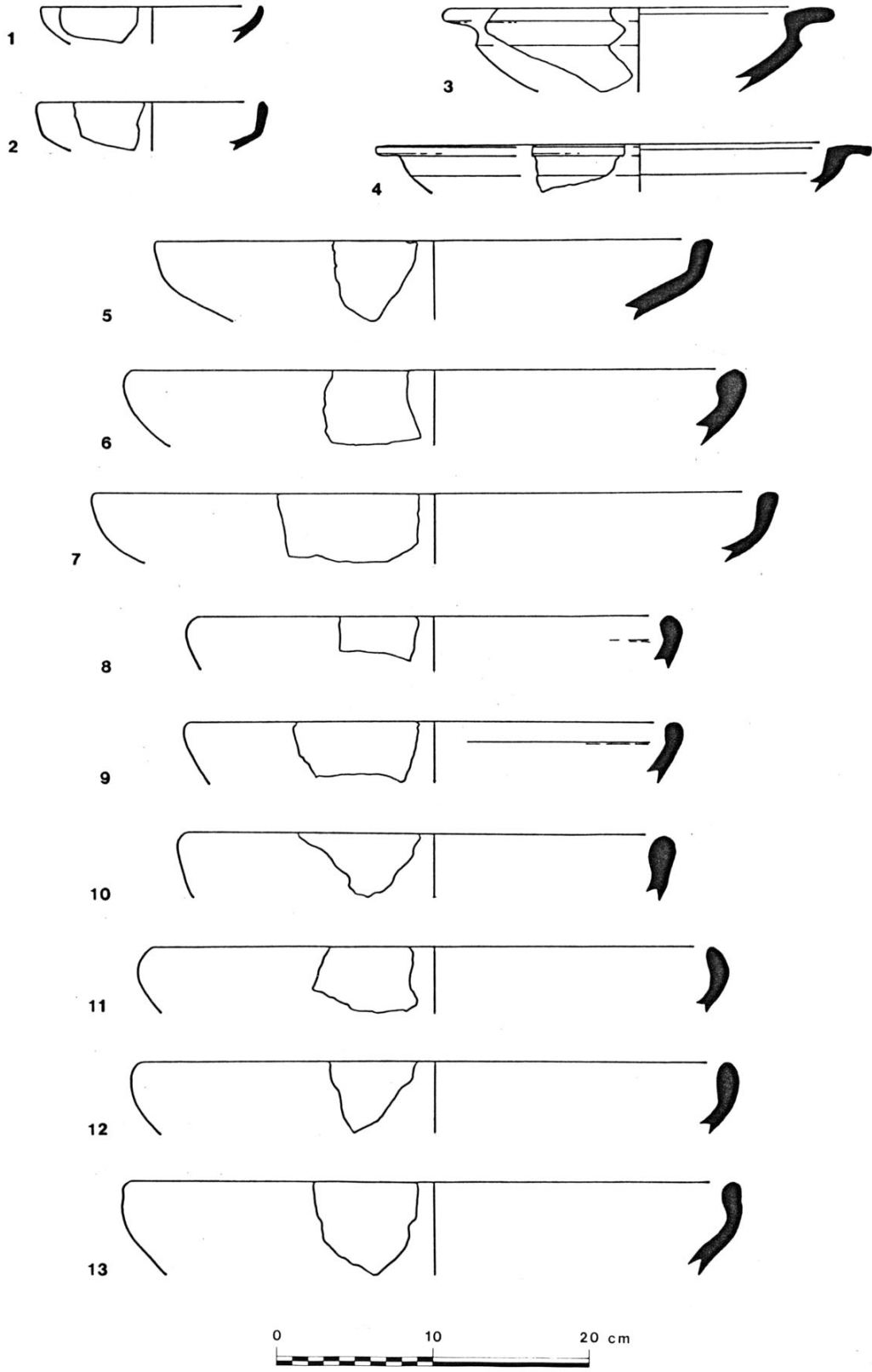
Taş Döşeli Şevlere Sahip Sitler

Bu türden üç sit incelendi: Keykavus Kale, Gözbaba Höyük ve Tilkiğediği Tepe. Dördüncü bir sit ise Sümerin-Sivrihisar'da biliniyor. İki tane, birbiriyle ilişkili sorun var: tarihlendirme ve işlev. 1993 yılında yapılan gözlemlerde Keykavus Kaledeki taş döşeli şevlerin kireç harçlı kale duvarına kadar uzandığı ve dolayısıyla aynı döneme tarihlendiği düşünülmüştü. 1994 yılında Tilkiğediği Tepe (Şekil 18) ve Tilkiğediği Tepe Kulesinden elde edilen bulgular ise aksine taş döşeli şevlerin Demir Çağından kalmış olduğunu ve kireç harçlı Bizans kulesinin bu tür bir ek savunma düzenini içermediğini gösteriyor. Tilkiğediği Tepede yeralan sit, stratigrafyayı açıkça görmemizi sağlayan kaçak hazine kazılarında anlaşıldığına göre tek bir dönemi içeriyor. Keramik buluntular (Şekil 19-22) Aka-Med Dönemine (yani Pers İmparatorluğuna) tarihleniyor.

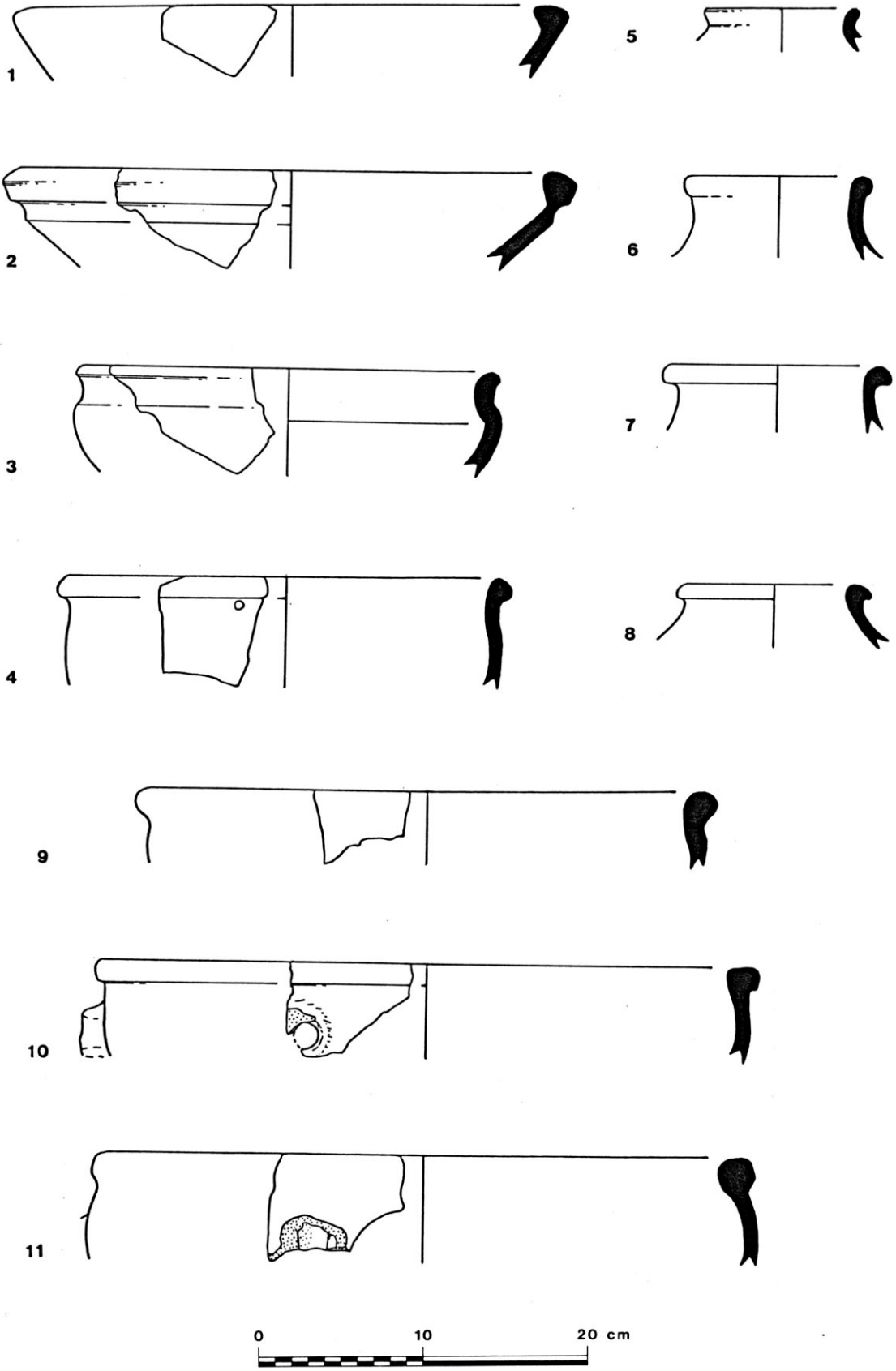
Bu Gözbaba Tmlsnn (eğer geręekten bir tümülüs idiyse) tarihi ve işlevini, ve Keykavus Kaledeki taş döşeli şevlerin tarihini bilinmez hale getiriyor. Bir gzетleme kulesi ve alarm düzeneğinin bulunduğu aęıkęa görülüyor; bu sistem Demir ağında kurulmuş olabilir fakat keramik buluntular Kerkenes Dağındaki Demir ağı şehrinden çok daha sonraki bir döneme ait olduğunu gösteriyor. Eksiltme yöntemine gidilecek olursa, bu sistem Aka-Med İmparatorluğu dönemine ait olmalıdır.

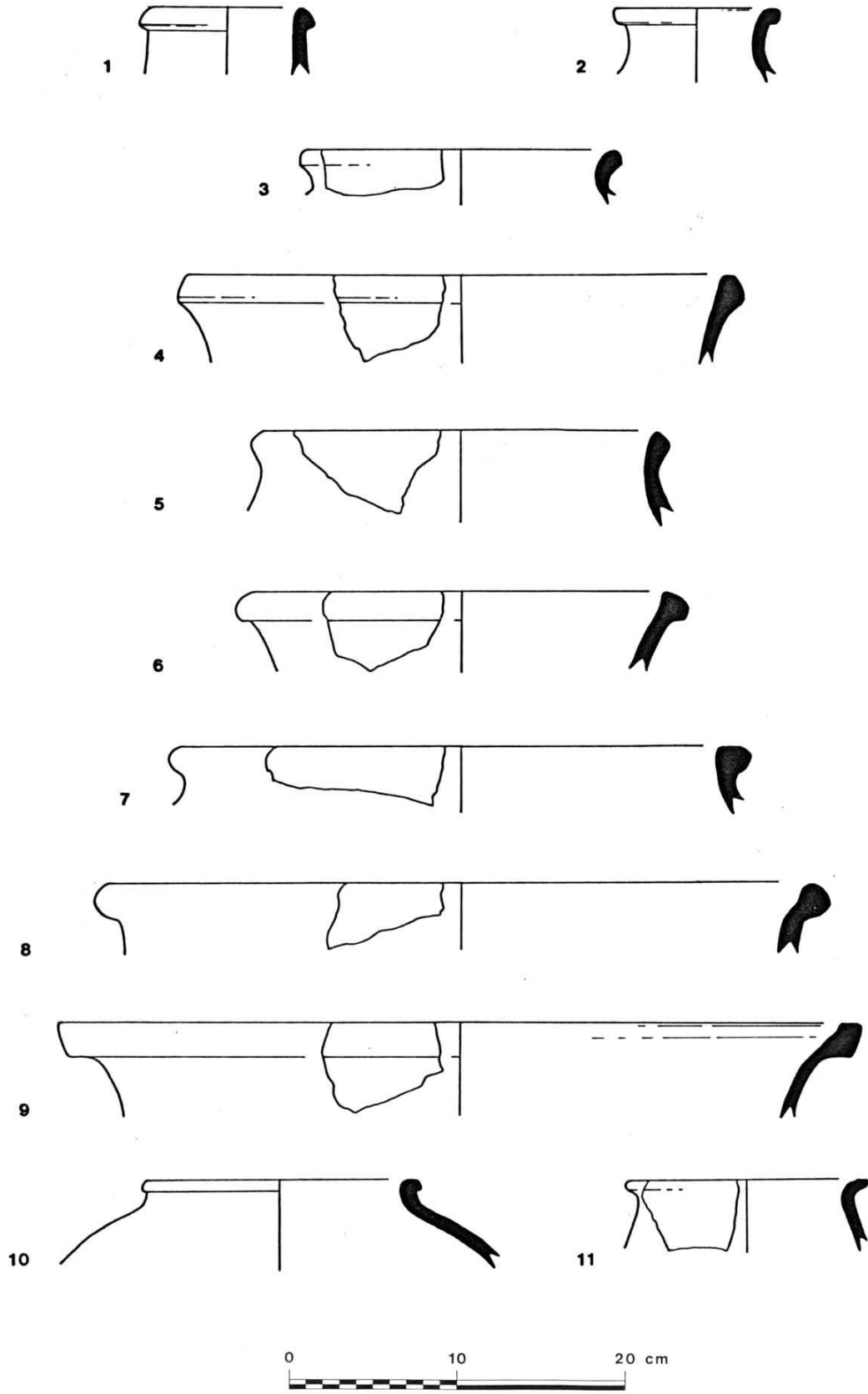
şekil 18 Tilkigediği Tepe.

Şekil 20 Tilkigediği Tepeden keramik buluntular.

Şekil 21 Tilkigediği Tepeden keramik buluntular.

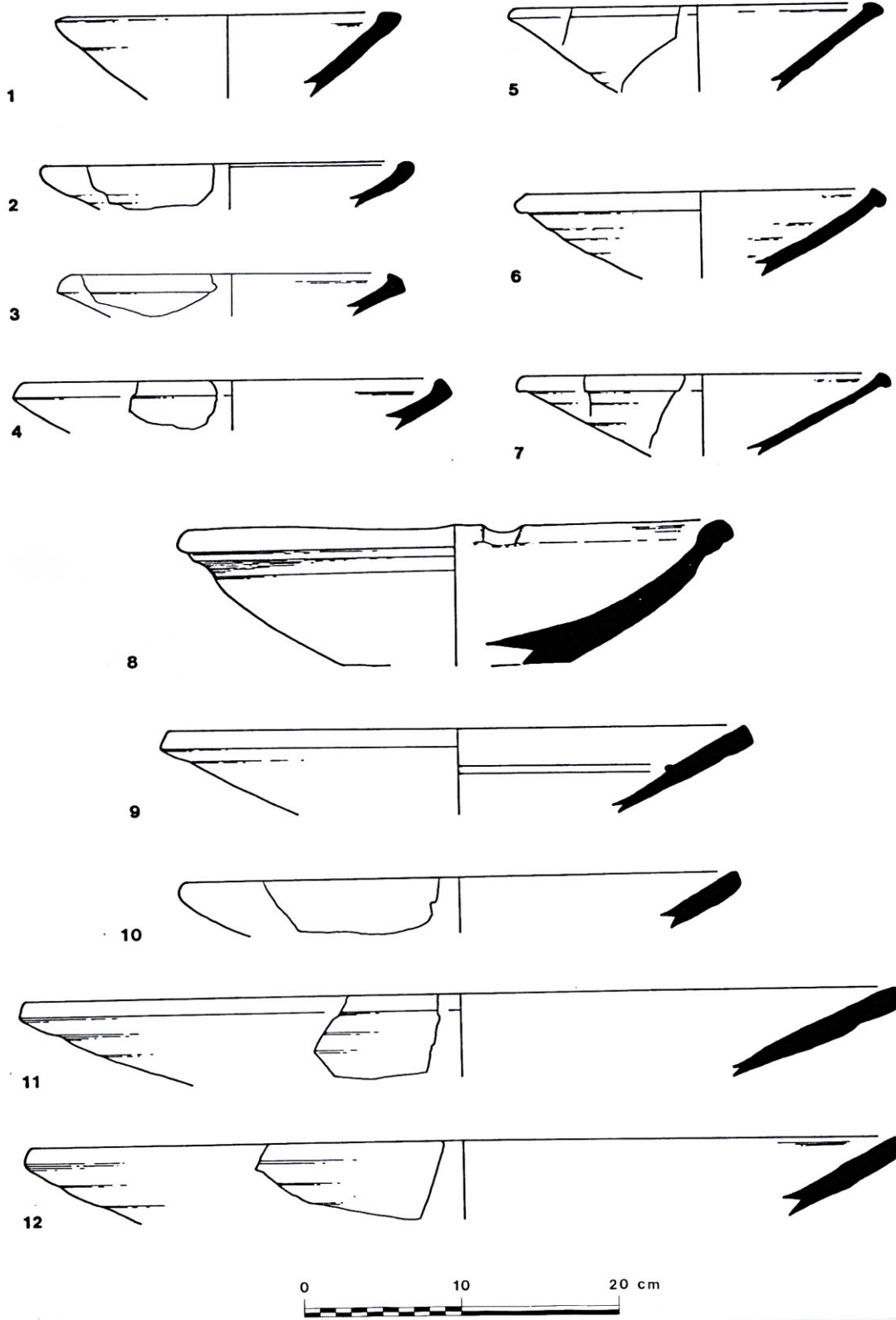
Şekil 22 Tilkigediği Tepeden keramik buluntular.

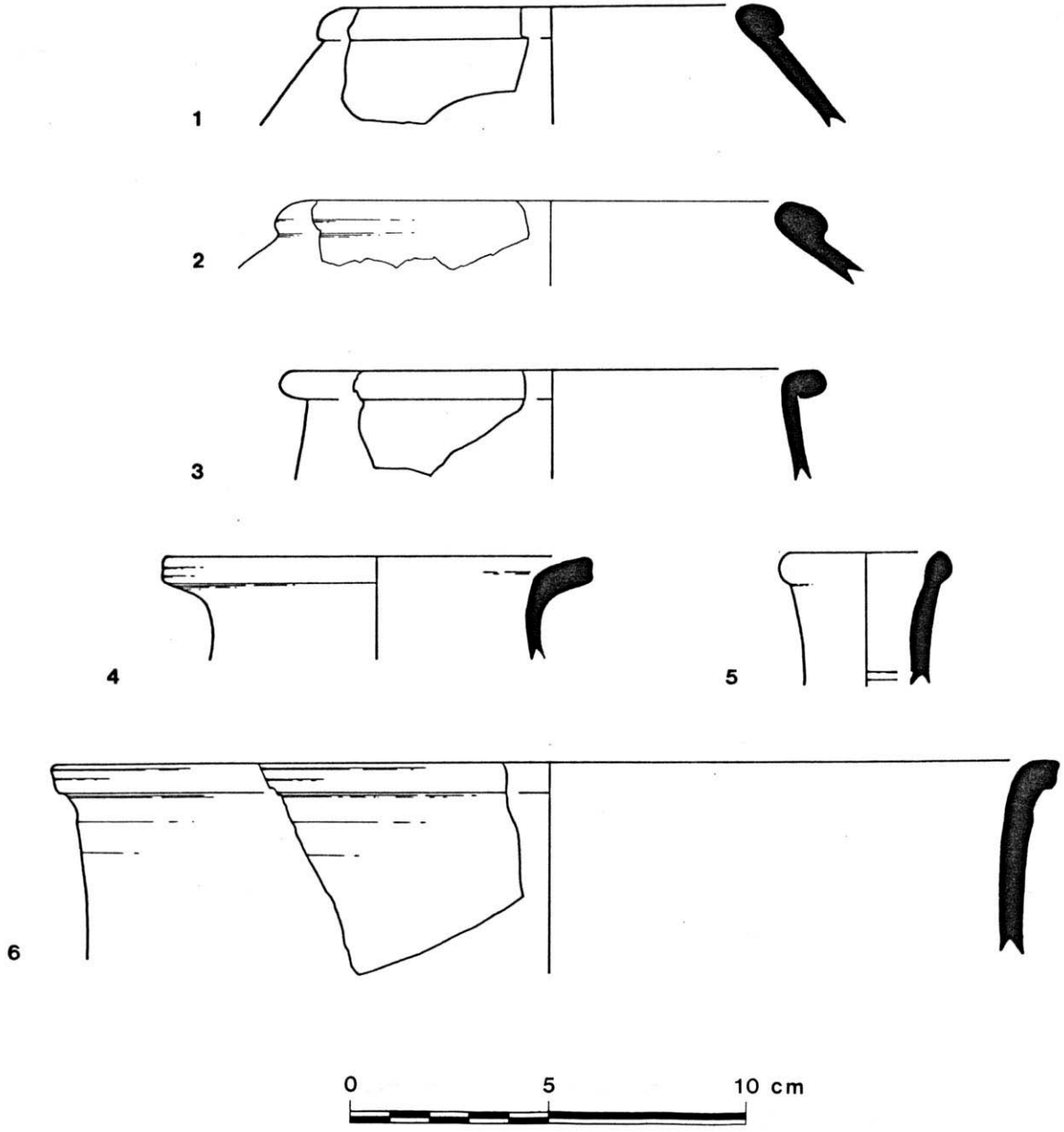
Şekil 23 Kuşaklı şifinin helyum balonu blimpten çekilmiş bir fotoğrafı. Hitit İmparatorluk Dönemi

Hitit İmparatorluk Dönemi

Kerkenes Dağının Kuzeyinde ve Kerkenes'den görülebilecek kadar yakınında, Eğriöz Suyuyla Kötü Derenin kesiştiği yerde büyük ve çok dönemli bir höyük sitesi olan Kuşaklı yer almaktadır. Bu yerin Hitit İmparatorluk döneminde (yani M.Ö. 2. binyılın ikinci yarısında) büyük bir kentsel yerleşke olduğu, ve daha önceki ve sonraki dönemlerde de önemini koruduğu uzun zamandan beri bilinmektedir. Site konumu dolayısıyla da ilgi çekicidir, çünkü Alishar Höyük'tekine benzer sığ, geniş ve sulak bir vadi tabanında yer almaktadır (Şekil 23 ve 29'u karşılaştırın). Helyum balonu blimp ile çekilen fotoğraflar sitin ve konumunun değişik öğelerini açıkça göstermektedir. Yüksek ve merkezi bir konumda bulunan höyük tarım amacıyla kullanılmamaktadır çünkü yamaçları çok diktir, ve fotoğrafta üstündeki kurumuş otlar nedeniyle kahverengi olarak görülmektedir. Aşağı yukarı oval biçiminde olan aşağı şehir tarla sınırlarıyla belirginleşmektedir; bir uçta bugünkü köy yoluyla kesilmiştir, diğer tarafta, balonun çekme halatının hemen üstünde görülen yuvarlak duvar parçası üstünde ise bir Hitit şehir kapısına ait olduğu sanılan taş örgü kalıntıları bulunmaktadır. Keramik parçaları (Şekil 24-25) fotoğrafta balon çekme halatıyla aynı hizada yer alan duvar çizgisi boyunca, filiz ekmek amacıyla açılmış bir çukurda bulunmuştur. Yine çiftçinin açtığı sanılan bu çukurda görülen yanmış kerpiç kitlesine bakılacak olursa duvarın yanarak yok olduğu açıktır. Roma Döneminde site daha da genişlemiş olmalıdır, fakat bu fotoğraftan pek anlayamamaktadır; ilkbaharda çekilecek, farklı ekin boylarını gösteren fotoğraflar bu konuda ek bilgi sağlayabilirler, fakat yine de ana höyüğün üstünde bulunan kireç harçlı (Roma dönemi?) duvar çizgisi yılın bu zamanında da seçilebilmektedir. İki ağaç sırasının arasından menderesler yaparak akan Kötü Dere, Alishar'da olduğu gibi, Kuşaklı'da da ilk dönem yerleşkelerinin izlerinin metrelerce silt ve alüvyon altında gömülü olduğu izlenimini vermektedir.

Şekil 24 Kuşaklı 'dan keramik buluntular.

Şekil 25 Kuşaklı 'dan keramik buluntular

Kerkenes Dağ Araştırma Bölgesinde Yeralan Diğer Sitler

Diğer sitlerin bir listesi ve kısa tanımları ekte yer almaktadır. Araştırma amaçları ise bu raporun diğer kısımlarında açıklanmış ve ilgili bölümlerde ön sonuçların bir kısmı tartışılmıştır. İstenilen, tüm dönemlerdeki arazi kullanımı ve yerleşme düzenini mümkün olduğunca verimli bir biçimde belgelemektir. Toplanan bilgiler her sitte (imkan verdiğince) yerleşmeleri tarihlendirebilmek amacıyla sağlayabilecek biçimde minimumda tutulmuştur. Yukarıda anlatılan iki sitte ise yakın dönemde açığa çıkarılan ve toplanması mümkün olan malzemeler açıkça birbirleriyle yakından ilgili görüldükleri için özel bir inceleme konusu oluşturmakta ve ayrı bir yayını hakketmektedirler. Diğer bir taraftan da, araştırma yapılan alanlara ait ve bugünkü arazi kullanımı, inceleme sırasındaki toprak örtüsü, vb. konuları irdeleyen detaylı yazılı belgeler hazırlanmaktadır; sitte küçük bir grup keramik örneği kanıt olarak ve ilerdeki çalışmalarda kullanılmak üzere toplanmadan önce, yüzeyde görülebilen tüm Keramik buluntular incelenmiş ve bunlara dair notlar alınmıştır. Araştırma tüm dönemleri kapsamaktadır; Şekil 26 ve 27'de yeralan örnekler iki köyde bulunan Yüksek ve Geç Bizans dönemlerine ait devşirme elemanlardır.

Şekil 26 Küçük Köhne Köyünden işlenmiş bir taş.

Şekil 27 Gözbaba Köyünden işlenmiş bir taş kemer.

ÇEVREDE YERALAN DİĞER SİTLERİN HELYUM BALONU İLE FOTOĞRAFİK BELGELENMESİ

Yozgat ilinde bulunan başka bazı sitler diğer bazı projelere yardımcı olmak amacıyla Kerkenes Dağ araştırması çerçevesinde fotoğraflandı. Bu ilgi çekici ve önemli yerleşkeyi birkaç yıldır kazmakta olan Yozgat Müze Müdürü Sayın Musa Özcan için Yozgat'ın dış mahallelerinde yer alan Mercimek Tepe'deki Erken Bronz Çağı sitini fotoğraflama fırsatını bulmak bizi çok sevindirdi. Ayrıca, Anadolu Platosunun arkeolojisinin anlaşılmasında merkezi rol oynayan önemli sorunların pek çoğuna cevap bulabilmek amacıyla yeni araştırma sezonlarına başlayan Dr. Gorny ve ekibi için meşhur Alışar Höyük sitini fotoğraflamak imkanını da bulduk.

Şekil 28 Alışar Höyük. Fotoğrafta yüksek merkezi höyük ona kısımda, ve aşağı şehir ile duvar çizgisi, Schmidt ve van der Osten'in eski açmaları (sağ alt kısımda "konağın" detayları dahil), sitin içinde büyüdüğü geniş sığ vadi ve kuzeydeki pınarlar görülebilir. Beyaz çapraz Dr.Gorny'nin karolajını göstermektedir; ayrıca sitte bize ait kamyon ve Landrover da görülebilir. Orta kısımda yer alan koyu renkli leke van der Osten 'in bugünkü vadi yüzeyinden 11 metre derinliğe kadar ulaşan açmasıdır.

Dr. Gorny ve ekibi 1994 sezonunda yakında yeni yapılan bir göletin altında kalacak bir sit olan Çadır Höyük'te kurtarma çalışmasına başladılar; biz de hem kalıcı bir belge olacağı için hem de yeni başlayan bu araştırmayı desteklemek amacıyla bu sitin mükemmel fotoğraflarını çekmeyi başardık.

Başka bir sit içinse neredeyse çok geç olacaktı. Cemali Höyük Sitinin (Şekil 30 ve 31) şimdiden bir kısmı su altında kalmıştı ve bu kış tamamen sulara gömülecekti. Yozgat Müzesince yürütülmüş olan kazının detaylı fotoğraflarını çekebilmek için su sporları yapmak gerekli oldu. Su seviyesi henüz fazla yüksek olmadığı halde höyüğün yumuşak toprağı ince taneciklerden oluşan yumuşak bir çamura dönüşmüş olduğu için helyum balonu (blimp) ile birlikte kürek çekme denemelerimiz sonuçsuz kaldı. Batmaz şişme bir bot nemli fakat daha rahat bir hareket imkanı sağladı. Höyük veya kalenin yüksek kısmı suyla çevrili, orta kısımda ise kazı açmaları görülebilir. Aşağı şehrin bir kısmı ise hala su üzerinde ve fotoğrafın alt kısmında, bugünkü yolun biraz altına kadar uzanmış halde görülebilir.

Şekil 29 Bir kısmı yeni göletin sular altında kalmış olan Cemali Höyük.

Şekil 31 Helyum balonu bir kamyon ile taşındı

Şekil 32 Cemali siti küçük bir batmaz şişme bot yardımıyla fotoğraflandı.

Ortaköy

Prof.Dr. ve Dr. Süel (Ankara Üniversitesi ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü) bizden biraz daha kuzeyde Çorum ili sınırları içinde Ortaköy'de bulunan bir Hitit imparatorluk merkezini kazmaktalar. Açmaları detaylı ve biraz daha yüksekte sitin tamamını helyum balonu (blimp) ile fotoğraflamamız isteklerini yerine getirebilmek bizleri son derece mutlu etti. 2000'den fazla yazılı kil tabletin çıkarıldığı bu önemli ve heyecan verici kazıya çektiğimiz fotoğrafların çok yardımcı olacağını ve basılacak raporlarda yer alacağını umuyoruz.

Projenin Çevrede Yarattığı İlgi

Yozgat ili ve çevresinde Türkiye'nin kültürel mirasına duyulan ilgi gittikçe artıyor, üstelik bunun nedeni yalnızca öngörülen turizm potansiyeli de değil. Kerkenes Dağın bir turizm merkezi olarak gelişmesi sitin yerleşimi ve güzelliğiyle tamamen uyumlu olacak, Türkiye'nin başka yerlerinde yapılan hatalar da burada tekrarlanmayacaktır. Diğer bir taraftan sitin öneminin duyurularak anlaşılması, çevre köylerde ve sürekli gelişmekte olan Sorgun kasabasında inşa edilmekte olan yeni yapılar için sitten sürekli ve mekanize biçimde taş çalınmasını ve hazine arayanların verdiği zararı önlemenin tek yolu gibi görünmektedir. Sayın Valimiz ve Kaymakamımız projenin her safhasıyla devamlı olarak ilgilenmişler ve değerli desteklerini esirgememişlerdir.

Şekil 33 Sayın Vali ve Kaymakamımızın diğer ilgilerle birlikte site yaptıkları ve yerel televizyon kanalından da yayınlanan uzun ziyaretlerinden bir görüntü.

ŞUANDA YÜRÜTÜLMEKTE OLAN VE GELECEKTE YÜRÜTÜLMESİ ÖNGÖRÜLEN ARAŞTIRMANIN ANA BAŞLIKLARI

Ormanların Yokoluşunun Tarihlendirilmesi

Kerkenes Dağ arkeolojik araştırmasının cevap aradığı temel sorunlardan biri bitki örtüsünün tarihçesini ve bu flora ve fauna üzerinde insan kullanımı ve yerleşiminin etkilerini araştırmaktır. Bir kaç birbiriyle ilgili soruya birlikte cevap aranmaktadır:

- (1) (1)genel olarak alanda ve özellikle Kerkenes Dağın yüksek kısımlarında sezonluk ve
- (2) sürekli yerleşim hareketleri,
- (3) (2)toplama, otlak, tahıl üretimi, meyva bahçeleri ve bağlar,
- (4) (3)bitki örtüsünde insanlarca meydana getirilen değişiklikler, özellikle de ormanların
- (5) yokoluşu.

Bu karmaşık soruları irdelemenin pek çok farklı ve bütüncül yöntemleri bulunmaktadır: jeoloji, jeomorfoloji, panioloji (polen analizi) ve arkeoloji.

Jeoloji

Kerkenes Dağın jeolojik oluşumu granittir. Bu nedenle topraklar asidik, iyi akaçlanır (kurur) tipte ve mineraller yönünden oldukça zengindir. Daha önemli bir etken ise granitin ve kum dolu çatlaklarının su yönlendiriciliği ve tutuculuğudur.

Jeomorfoloji

Kerkenes Dağı doğal etkenler rüzgar, su ve buz yoluyla sürekli aşınmakta ve erozyona uğramış granit bir alana ait tüm özellikleri göstermektedir. Doğal drenaj kuzeye doğrudur ve bu yöne yıl boyu akan bir kaç dere yoluyla meydana gelmektedir. Arazinin en yüksek noktasının bir kaç metre altından, daha aşağıda bulunan vadilerin yamaçlarına kadar pek çok değişik yerde kaynaklar bulunmaktadır. Normal yıllarda bu kaynakların çoğu yıl boyunca akarlar, fakat 1994'de olduğu gibi kışın karın yağmadığı kurak yıllarda ise hepsi olmasa da büyük bir kısmının suları azalır veya tamamen kururlar. Daha modern bir adet olan kaynaklara çeşme yapılması su düzeyinin bir ölçüde düşmesine neden olmuştur. Eski çağ yerleşiminin, ister mevsimlik ister sürekli olsun, suyun varlığına bağlı olduğu açıktır; bu nedenle olsa gerek, Kerkenes Dağ'ın kuzey kesimlerinde yerleşim güneydeki yamaç ve eteklerde yer alanlara göre daha sıktır. Fakat burada Doğu Akdeniz'in diğer bazı bölgelerinde rastlanan, insan faaliyetlerinin toprak örtüsünü yok etmiş olduğuna dair kanıtlar yoktur.

Polen Analizi ve Toprak Örneklerinin İncelenmesi

Düzenlenecek bir toprak örneklerinin incelenmesi programının çevredeki bitki örtüsü değişimi sürecinin anlaşılmasına yardımcı olacak polen profillerinin elde edilmesini sağlayacağı düşünülmüştü. Kerkenes Dağ'da yer alan eski şehirde bulunan yapay su havzalarında oluşturulan örnek hazneleri bakir kum ve taş üzerinde bir metreden fazla silt birikimi bulunmadığını gösterdi. Ayrıca neredeyse her yıl yaz sonunda bu havzaların kuruduğunu, tabanlarında geniş çatlakların

oluştugu ve su seviyesi düştükçe su toplamak amacıyla havzaların tabanlarında çukur ve kuyular açıldığı biliniyor. Daha geniş bir çerçevede incelenmesi gereken başka bir sorun, Kerkenes'den izlenebilen ve güney ucu Kerkenes'in bir kaç kilometre kuzeyinde yer alan Pontus ormanlarına ilişkin olarak bulunabilecek tüm polen kalıntılarının incelenmesi olacaktır. Bizi ümitlendiren yeni bir çalışma Dr.Ronald Gorny'nin Alishar ve Çadır'da bulunan çok dönemli höyük sitlerinde yürütmekte olduğu araştırmadır. Bu ikisi sırasıyla sadece Kerkenes'den 20 ve 5 kilometre uzaklıktadır. Bu sitlerde yapılacak polen ve daha faydalı olabilecek odunkömürü analizleri Kerkenes Dağ'daki yerleşkenin bitkisel tarihçesinin belirlenmesini sağlayacaklardır.

Arkeoloji

Kerkenes Dağ ve yakın çevresinde yeralan arkeolojik sitlerdeki araştırmamızdan ormanların yokoluşu sorununa dolaylı fakat kesin cevaplar verebilecek bir bilgi birikimi oluşturmaktayız. Tepe üstlerinde ve sırtlarda yeralan pek çok tümülüs (veya mezar höyükleri), bunlar inşa edildiği zaman bu alanların çıplak olduğunu gösteriyorlar. Başka bir dolaylı kanıt ise ölümlerin tümülüs içinde taştan yapılmış mezar odacıklarına gömülmesidir; bu yöntem merkezi 250 kilometre kadar batıda yeralan Friglerin tümülüs altında ahşap mezar odacıklar inşa etmeleri geleneğinden oldukça farklıdır. Kerkenes bölgesinde yeralan tümülüslerin tarihlendirilmesi halen biraz problemlidir. İlk örneklerin Demir Çağında yapılmış olduklarını ve bu geleneğin dağın üstünde yeralan şehir terk edildikten sonra da devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu durumda, tepe üstlerinde ve sırtlarda yeralan ormanların bir bölümünün Demir Çağından önce yokolmuş olması gereklidir.

Ayrıca bölgenin geç Demir-Roma Çağına tarihlenen mevsimlik kulübelerle mevsimlik olarak kullanıldığı açıktır; bu kulübelerin arazideki dağılım ve yerleşiminin mevsimlik otlatmayla ilişkili olduğu da görülmektedir.

Daha ilgi çekici kanıtlar ise Erken Bronz Çağına (EBÇ = M.Ö. 3. binyıl) aittir. Tanımlayıcı keramik parçalarının dağılmış halde bulunduğu ve görünüşte sıg yerleşime sahip olan bir kaç küçük sitin araziye açık konumlan mevsimlik yerleşkeler olduklarını göstermektedir; taş duvar temellerine ve büyük saklama kaplarına rağmen bu yerleşkeler mevsimlik olmalıdır. Yine bu yerleşkelerde bulunan bir kaç yontma taş bıçak (orak) buralarda oturan halkın çiftçiden çok ot toplayıcısı olduklarını düşündürülebilir. Eğer EBÇ'da Kerkenes Dağında mevsimlik olarak hayvan otlatıldığı ve ot toplandığı kabul edilirse, bu dönemde zaten ormanların büyük kısmının yokolmuş olduğu sanılabilir. Fakat bir yandan da, bunların karışık ekonomik düzenlere sahip sürekli küçük yerleşkeler olması da mümkündür: domuz, birkaç büyükbaş hayvan, biraz avlanma, biraz tahıl ve meyva tarımı, ve toplama, mesala mısır cinsi taneler. Eğer durum böyle idiye daha sonraya tarihlenen (EB III ve 2. binyıl) yerleşkeleri bulunmaması ormanların yokoluşu ve bunun yol açtığı erozyona bağlı olabilir.

Çadır Höyükte yapılan yeni kazıların bu soruna ışık tutacağı umulmaktadır.

Appendix 1

GAZETTEER OF SITES WITHIN THE SURVEY AREA

The following gazetteer represents the current state of the Kerkenes Dağ regional Survey. The data base is constantly updated as new information is gathered. New evidence comes from a variety of sources, *e.g.* field survey, discussion in museums and universities, collaboration with the Alişar team, library resources. Map references are mostly to the 1:20, 000 series made in 1947 because this is the only series that is widely available and not subject to restrictions. Sites are located according to Province (all Yozgat), district and, where known, Village in that order. When the survey is complete the gazetteer will be arraigned according to the villages in whose territory the sites lie or, if on state land, which they are closest to. There will be a subsidiary listing sites by period and full cross referencing. For the moment, because the survey is still in progress and because information concerning village land boundaries and the names of sites is incomplete the order in which sites appear in the list is haphazard.

Not all sites in the gazetteer have yet been visited and some fall outside the Kerkenes survey area (and are being investigated by Gorny's team): The latter sites are included because they may have relevance for Kerkenes.

Name: Topak Mezar *Map:* Yozgat 78-v
Yozgat, Sorgun, Şahmuratlı

Survey: GDS 15/9/1993

Description. a small mound *c.* 500m. east of the village on the Temrezli road, on the left of the track just before the newer cemeteries, with fairly recent graves on top. Oval in shape, perhaps 40 by 20 by 4m. There is a canalized stream at the foot. Balloon photographs were taken in 1993. Examination of the stream banks and the surrounding ploughed fields does not suggest that much lies below the present ground surface, but this could be checked with the corer.

Date: EBA, IA

Name: Karabaş *Map:* Yozgat 78-v
Yozgat, Sorgun, Babalı

Survey: GDS 20/8/93 and subsequent visits

Description: building complex *c.* 500m., north of the northern tip of Kerkenes Dağ city, above the confluence of two streams. Cut by the track from Babalı to Gözbaba. There is a çeşme at the site. Many tumuli in the vicinity, all robbed, some very recently.

The complex is extensive, extending east-south-eastwards on the north and probably on the south of the subsidiary stream. The main structure is well preserved, standing some 3m. Dry stone construction of large stones poorly fitted together: stones at interior corner standing 2.00m. large stone centre right (photo) 1.30 by 0.60 by 100m.; outside corner standing 2.40m. (photo) third stone from base 1.40 by 1.50 by 0.55m. Walls are very wide and some are double. The back wall (west) has corner buttresses. Chamber

in main part of structure recently partly cleared, extant depth (= lit. of walls) 2.70, width 0.80, length in excess of 3.00m.

An Iron Age temple with later (?Seljuk) additions and reuse, perhaps as a caravansaray.

Date: very little pottery, one chip of green glaze does not by itself provide a date. Painted sherds: two, are paralleled at Kongurlu, suggesting occupation might be contemporaneous with the main site. Construction techniques suggest that the temple belongs to the IA city.

Bibliography:

Meriggi, P. 1971, *OrAnt* 10: 65, Pl. XV.4.

Name: **Kale Dere Harabesi** *Map:* Yozgat 78-v
Yozgat, Sorgun, Babah.

Survey: GDS 1994 (balloon photography)

Description: on the slight ridge to the east of the Kale Dere by a reasonable perennial spring (?name). A large single complex which appears to comprise three rows of rooms. The walls are apparently of dry stone. The appearance is that of a way station or caravansary like building rather than a *konut*. It should be possible to draw a plan from the balloon photographs.

Pottery: few red wheel-made sherds and some small tile frags were observed (but not kept). The general feel is Late Roman or Byzantine if the surface fragments belong with the occupation and are not later.

Date: Late Roman or Byzantine, on the basis of the sherds. The extant nature of the ruins may indicate that it is not earlier.

Name: **No Name** *Map:* Yozgat 78-v
Yozgat, Sorgun, Babali

Survey: GDS 18/8/93

Description: a small site on a low bluff between two streamlets, east of the Kerkenes city north-east gate (by von der Osten's points 108-109). Stone walls of several rooms/buildings can be seen. Sherding poor.

Date: EBA, Hell, some or all of the extant walls could be EBA, but by no means certain.

Name: **Çadır Höyük** *Map:* Yozgat 78-y
Yozgat, Sorgun, Peyniryevez

Survey: von der Osten, Meriggi 1970, GDS 21.8.93, Gomy 1994, GDS 9.9.94 (balloon photography)

Excavation: Gorny 1994

Description: large (for the region) mound in the form of a steep sided, truncated cone. C. 1.5km. South-southeast of Peyniryevez, on the east side of a perennial stream in rolling crop land. Founded on an outcrop of conglomerate. Heavily overgrown with thistles dominant, some recent digging, especially on top. Perhaps 12m. of occupation.

The lower part is to be flooded by the Esenli Baraj in 1994.

Date: Chalco./EB I, EB II, EB/MB, Hittite, IA, Hell., Rom., Byz.

Bibliography:

Osten, H.H. von der 1928, *GeogRev* 18: 86.
1937, *Alishar III*: Map III.
Meriggi, P. 1971 *OrAnt* 10: 65, Pl.XVI.2

Name: **Sumerin Sivri Kale** *Map:* Yozgat 79-z
Yozgat, Sorgun, Sivri

Survey: von der Osten 1927, Gorny 1994

Description: kale and tumulus on a natural and very prominent hill. C. 20km. south-east of Kerkenes and c. 4km. west-south-west of Alishar. H.H. von der Osten describes the mined walls as similar to those on Kerkenes Dağ (presumably the Kale, although von der Osten may not have been certain that the glacis on Keykavus Kale was substantially later than the city wall). 1.5-2m. wide, constructed on a paved embankment. 76 by 76m. with large towers on each corner. Several buildings can be recognized inside. The tumulus chamber is of limestone which has been brought from elsewhere. Small vaulted Byz. building on spur mentioned by von der Osten is probably the tumulus.

Date: Tumulus: Hell.IRom.; Kale: Byz.

Bibliography.

Osten, H.H. von der 1929, *OIC6*: 16, 18, 22, 30, Figs 7,8,14.
Osten, H.H. von der 1937, *Alishar III*: Map III (Sumuk Sivrisi).

Name: **Karaburun Höyük** *Map:* Yozgat 78-v
Yozgat, Sorgun, Karaburun

Survey: von der Osten, GDS 25.8.93

Description. a small site on a low, stony tepe behind the school. A good view of Kerkenes and Gözbaba. There are tumuli in the vicinity. C. 50 by 2-3m.; a single building. Not ploughed, few sherds.

Date. IA (?Persian)

Bibliography:

Osten, H.H. von der 1937, *Alishar III*: Map III

Name. **Aslihan Höyük** *Map:* Yozgat 78-y
Yozgat, Sorgun, Emirhan

Survey: GDS 25.8.1993

Description: a small roughly square ruin in level fields between Emirhan and (Çakırhacılı, as the Roman site on von der Osten's Map (Alishar III). C. 50 by 50 by 2-3m.; much small stone; a single building.

Date. Roman, one sherd of J]BB (?EB I) but nothing in the fields.

Bibliography:

Osten H.H. von der 1937, *Alishar III*: Map III.

Name: **Cemali Höyük** *Map:* Yozgat 78-z
Yozgat, Sorgun, Esenli

Survey: GDS 10.9.94 (balloon photography), Gomy 1994

Excavation. M. Ozcan, Yozgat Museum

Description: a mound on the north-east bank of the Kanak Su a little above the confluence with the Eğriöz Su. Shown as a Tumulus on the *Alishar III* map. Partially flooded by the Esenli darn in 1994, due to be completely submerged in 1995.

Date: EB, ?Second Mill., IA, Rom., Byz.

Bibliography:
Osten, H.H. von der 1929a, *OIP* 5: 83 map.

Name: **Orta Höyük** *Map:* Yozgat 79-z
Yozgat, Sorgun, Büyük Ören

Survey: von der Osten

Excavation. Chantre

Description. a mound.

Name: **Babalı Höyük** *Map:* Yozgat 78-v
Yozgat, Sorgun, Babalı

Survey: von der Osten, GDS failed to locate the site in 1994 (unless it is the previous site)

Description: a mound c. 2km. east of Babalı Köy. There is confusion since the “large mound near Babalı” of von der Osten is evidently Kuşaklı.

Date.?

Bibliography:
Osten, H.H. von der 1937, *Alishar III*: Map III

Name: **Taşlık Höyük** *Map:* Yozgat 77-u*
Yozgat, Sorgun, Taşlık

Survey. von der Osten, GDS 9.9.94 (balloon photography)

Description: a mound c. 2km. west of Kuşaklı Höyük, c. 1km. north of Küçük Taşlık. A prominent conical mound on a rocky spur between Büyük and Küçük Taşlık, just clipped by the modern track. Occupation is restricted to the conical mound, elsewhere bed-rock is everywhere visible.

Date. ?Chalco., EBA, Second Mill., IA, Hell./Rom.

Bibliography.
Osten, H.H. von der 1937, *Alishar III*: Map III.
Cornelius, F. 1964, *BibOr* XXI: 12 n.4.

Alp, S.

1979, VIII TTKong: 65.

Name: Kuşaklı Höyük
Yozgat, Sorgun, Taşlık

*Map: Yozgat 78-u**

Survey: von der Osten 1928, Forrer 1926, Gomy 1993, GDS 9.9.94 (balloon photography)

Description: Also known as Kuchuk Köhne Höyük and Uşaklı Höyük. A largish mound with a skirt c. 2km. north-east of Taşlık Höyük, c. 3km. north-west of Babalı Höyük on the south side of the Eğiröz Su and east of the confluence with the Kötü Dere. According to von der Osten the mound is similar to Alishar Höyük and part of a town wall and gate are visible on the lower terrace.

Observations made in 1994: late Hittite pottery from a trench dug to plant poplar saplings, just to the west of the “gate”, burnt mud brick is apparent along much of the edge of the skirt (?date) which clearly marks one or more walls, a Hittite worked block of excellent workmanship has been uncovered where the road to Taşlık clips the western edge and has been dumped on the small promontory. The mound is situated at the confluence of the Kötü Deresi and the Eğriöz Su and sits in the wide valley bottom thus, like Alishar, it is probable that a considerable amount of early occupation lies below the present level of the fields. The settlement extends for a considerable distance beyond the skirt towards Taşlık, the fields being littered with tile and sherds. There is a late mortared wall around the top.

A hoard of Hellenistic silver coins in a pot was found in 1930 (Newell 1931).

The location as given by von der Osten and by Newell is confusing, but von der Osten 1928 Figs 31, 32 and 1930: 171 makes clear the identification.

Date: ?Chalco, EBA, Second Mill., IA, Hell., Rom., Byz.

Bibliography:

Forrer, E.	1927, <i>MDOG</i> LXV: 33.
Osten, H.H. von der	1929a, <i>OIP</i> 5: 20, 83 map
Osten, H.H. von der	1929b, <i>OIC6</i> : 37, Figs 31, 32.
Osten, H.H. von der	1930, <i>OJC</i> '8: 171.
Newell, E.T.	1931, <i>The Kuchuk Köhne Hoard</i> .
Osten, H.H. von der	1937, <i>Alishar III</i> : Map III.

Name: Kale Höyük

Yozgat, Sorgun, Küçük Köhne

Map: Yozgat 78~u/v*

Survey: von derOsten 1928, GDS 16.9.94

Visit: GDS 19.5.1994, photos

Description: Not the site of Küçük Köhne Höyük which is evidently at Kuşaklı (von der Osten 1930: 171). A mound c. 2.5km. east of Ayrıdam and c. 2km. north-east of Küçük Köhne Köy, just south west of the confluence of the Eğiröz Dere with the stream flowing from Küçük Köhne Köy. There are said to be springs in the area. The site is on a low outcrop of granitic rock, on the edge of a lush flood plain with reasonable arable land on the terrace behind. A smallish, high, conical mound, very like Çadır Höyük. To the east of the stream there is an extension of the Hell, occupation and a cemetery with some large stones. The remains here are very shallow.

The site can easily be seen from the main highway, from the southern edge of the automotive workshops on the west side of Sorgun and from the road to Mehmetbeyli just before the turning to the Küçük Köhne Köy. It is most easily reached from the north-east by way of a good field track.

Pottery. as well as the sherds that were collected there are trays, early plain Cappadocian bowls and HBB. No Hittite sherds were seen.

Date. Chalco./EBA, MBA, Late IA-Hell.

Bibliography:

Osten, H.H. von der 1937, *Alishar III: Map III.*

Name: Tilkigediği Tepe *Map:* Yozgat 78-v

Yozgat, Sorgun, ? Küçük Köhne

Survey: Osten, von der, GDS 3 1.8.1994

Visit: GDS 20.5.1994, photos

Description. a small, prominent, conical site on the western side only of a low ton at the end of a granitic ridge. Just to the west of the road where it splits between Şahmuratlı and Mehmetbeyli. The site overlooks the valley on the west (rather than the road on the east). There appears to be a poor spring at the base of the tepe on the west side. Perhaps 30m. in diameter, it is difficult to gauge the depth of occupation which clearly spreads down the slopes which are covered by a stone glacis resembling those on Gözbaba Tumulus and Keykavus Kale. There is a major wall, perhaps a tower, still visible. There has been some recent digging.

The initial appearance is that of a largish tumulus that has had a trench dug through it, but this is illusive or only a part of the story.

The site was visited by von der Osten and appears on his unpublished map as Tavsun Tepe (check sp.). Information from R. Gomy.

Half of a stone quern top stone, with square central hole and slots for wooden handle, at house.

Date. ?EBA, IA (Achaemenid)

Name: **Tilkigediği Tepe Tower** *Map:* Yozgat 78-v

Yozgat, Sorgun, ? Küçük Köhne

Survey: GDS 3 1.8.1994, 14.9.94

Description: On the northernmost peak of the Tilkiğediği Tepe.

A tower-like structure constructed of white mortared uncut granite wall utilizing the natural fingers of rock. There are good views to Göz Baba, Keykavus Kale and to the north. The site clearly replaces and serves the same function as Tilkiğediği Tepe

There are ashy deposits but few sherds. Mortar samples were collected.

The site has been much dug into in recent weeks.

At the base to the west and on the saddle immediately to the south are circular and rectangular stone huts, some with porches, of some antiquity. There are chips of wheel-made red wares (which could, of course, post date the construction).

There is a poor spring at the base on the west side and traces of seasonal water on the saddle.

Date: Byz.

Name. **Tavşangediği Dere Tepe** *Map.* Yozgat 78-v
Yozgat, Sorgun, Ayrıdam

Survey: GDS 3 1.8.1994, 14.9.94

Description: occupation on the slope of a low, circular, prominent ton, revealed by the grey ashy soil from a very recent trench. Depth of deposit is 1.50m. plus but seems to be between outcrops of granite. Other stone walls are visible on the surface with sherds in the same areas, but it is possible that the walls are later boundaries. Burnt mud-brick is evident from recent disturbance on the south side below the rock outcrop. There are also circular stone huts of, presumably, later date. Occupation seems to be restricted to the north and west sides.

Pottery. plain monochrome, dark with one lighter face. Simple rims, fragments of fruit stands. Few red wares. Vegetal and grit temper. One very fine sherd that has been later shaped by grinding.

Chipped stone. flint blade and broken point.

Date: EBA, Later

Name. **No Name** *Map:* 78-v
Yozgat, Sorgun, ? Küçük Köhne

Survey. GDS 1.9.94

Description: small mound site on a bluff to the east of a poor stream. South of the coal tip, west of Tilkigediği Tepe Tower. C. 20m., 1.5m. max. depth. There is still a little water by the site although the stream is not flowing.

It is possible that the mound has been quarried for mud-brick manufacture and was the source of the EB sherd and obsidian chip found on Tilkigediği Tepe

Photographed.

Pottery: includes monochrome burnished ware with fluted decoration and one painted fragment. IA sherds resemble those from Tilkigediği Tepe

Date: Chalco./EBA, IA

Name: No Name *Map:* Yozgat 78-v
Yozgat, Sorgun, ?Ayrıdam

Description. slope site at the southeastern corner of the coal tip, facing south. c. 260m. north-north-east of the last site, immediately east of the same stream, c. 250m. north-north-west of Tilkigediği Tepe Tower. a shallow site distinguished by dark plough soil. Approx. 50 by 50m. No tile or mortar. Typical sherds kept, incl.. handle.

About 100m. to the east, on a west facing slope, another patch of dark plough soil with a thin scatter of similar sherds and some tile fragments. Immediately above is a small unploughed area with large stones, presumably a building. Immediately above again is sterile plough soil.

Pottery. as at the Kiremetlik on Kerkenes Dağ

Date: Byz.

Name: **Akoluk Höyük** *Map:* Yozgat 79-v
Yozgat, Sorgun, Akoluk
Survey: von der Osten

Description: mound c. 1km. north of Akoluk village.

Date:

Bibliography:
Osten, H.H. von der 1937, *Alishar III*: Map III
Name: **Eğri Öz Höyük** *Map:* Yozgat 79-v
Yozgat, Sorgun,??

Survey: von der Osten

Description. mound (name not known) on the east side of the Eğri Öz, just below the “E” on the Alishar III map. C. 4.25km. west-north-west of Sarıhamazalı and c. 2.5km. east south-east of Akoluk.

Date:

Bibliography.
Osten, H.H. von der 1937, *Alishar III*: Map III

Name: **Gözbaba Höyük** *Map:* Yozgat 78-v
Yozgat, Sorgun, Gozbaba

Survey: GDS 15.9.94

Description. a mound immediately north of the village, recently bulldozed away to make a football pitch. Few sherds remain.

The höyük shown on a tepe c. 0.5km. north-east of Gözbaba, shown on the 1:25,000 map, is only an outcrop of rock.

Pottery: Büyük Güllücek type sherd and plain burnished sherds. Also some late pieces.

Date: Chalco./EBA, Late

Name: **Gözbaba Köy Site** *Map:* Yozgat 77-v
Yozgat, Sorgun, Gözbaba

Survey: GDS 15.9.94

Description: An extensive flat site 1km. north-west of the village on the south-east facing slopes to the west of the İsteyen Dere and probably extending to the east of the stream. A scatter of sherds but little or no tile, it appears that stone wall footings are being ploughed up.

A stone relief with a horse is said to have been found and given to the Germans (presumably von der Osten) about 70 years ago. There is a Byzantine stone built into a house wall (photographed) in the village.

Date: Late Roman/ Byz.

Name: **Karapınar**
Yozgat, Sorgun, Gözbaba
Survey: GDS 15.9.94

Map: Yozgat 78-v

Description. a flat site on east facing slopes. There are springs in the vicinity and the site is under crops. About mid-way between Pürçüklü Hüyük (tumulus) and the Kerkenes Dağ city wall. Cut by the tractor track. Much stone and a good scatter of sherds with some tile.

There is a series of, probably, three Iron Age dams above the site.

Information from Gözbaba Köy: coins are in the village and a helmet was found some years ago and sold for seven TL.

Photos taken.

Date: Roman

Name: **Pürçüklü Höyük**
Yozgat, Sorgun, Gözbaba

Map: Yozgat 78-v

Survey: von der Osten, Schmidt 1928, GDS 4.8.1994

Description: a tumulus on the high ground c. 1.5km. west of the Kerkenes city west gate on a bluff overlooking the confluence of the Pürçüklü Deresi and the stream flowing from Kerkenes. Altitude 1379 (1:25,000 map). The largest and most prominent of a large group of tumuli, apparently the greatest group of such burials in the region.

A large, shallow hole recently dug into the top reveals nothing. There are good views of the Göz Baba tumulus and enclosure, the eastern edge of Göz Baba village, The city on Kerkenes Dağ and the surrounding tumuli. There is no indication of later reuse despite the prominence (e.g. as a Byzantine tower). No sherds. Photographs taken 3.8.94

Bibliography:

Osten, H.H. von der 1937, *Alishar III*: Map LII.

Name: **Gözbaba**
Yozgat, Sorgun, Gözbaba

Map: Yozgat 77-v

Survey: v.d. Osten, GDS 26.8.93

Description: a site on the peak of Kerkenes Dağ at an altitude of c. 1524m. (1:200,000 map). A large and prominently situated site that dominates the skyline. Presumed to be a substantial tumulus with a later tower on top and paved scarp that is clearly contemporary with the tower. A very substantial wall of crude dry stone, c. 400m. wide, encloses the mound on three sides and extends down the slope to the north to embrace a spring. Still a trickle of cold water in late August. This is presumably the Göz of Gözbaba; i.e. the Father of the Springs. The pottery is late Rom./Byz. There are some traces of internal structures, perhaps secondary. Other tombs exist in the area.

This is the Kale on von der Osten's *Map*: it may well have been a beacon. The views south, south-west and south-east are very impressive as is the view of Keykavus Kale, but the rest of the city is partly obscured by the intervening hills. There are obvious parallels with Tilkigedigi Tepe and the glacis at Keykavus Kale so von der Osten was perhaps correct. The site also lines up with the wide street on Kerkenes and was surely significant.

Bibliography:

Osten, H.H. von der 1928, *GeogRev* 18: 86, Fig.1.
Schmidt, E.F. 1929, *AJSL* 45: 225, Fig.5.
Osten H.H. yonder 1937, *Alishar III*: Map III.
Bittel, K. 1942, *Kleinasiatische Studien* 46: n.43, 54.

Name. **Mekkime Höyük** *Map.* Yozgat 77-v
Yozgat, Sorgun, Gözbaba

Survey: GDS 15.9.94

Description. on Güllü Tepe opposite Dutluk. A small conical tepe with enough soil to be ploughed on top. C. 30 by 15 by 2m. A small hilltop mound.

Pottery. mostly HBB with a few finer pieces; grit tempered.

Date: Chalco./EBA

Name: **Dedik Höyük** *Map:* Yozgat 78-z
Yozgat, Sorgun, Esenli (formerly Dedik)

Survey. von der Osten

Excavation. 1990 Özcan (Yozgat Museum)

Description. a mound south-east of the village. Partially submerged by the Esenli dam in 1994, will completely go in 1995.

Date. EB, Hittite, IA

Bibliography:

Osten, H.H. von der 1937, *Alishar III*: Map III.

Name: **Gelingulu Höyük** *Map.* Yozgat 78-z
Yozgat, Yozgat, Osmanpaşa, Gelingulu

Survey: von der Osten

Excavation: Yozgat Museum, M. Özcan

Description: a large mound.

Date: IA, Hell., Rom., Byz.

Bibliography:

Osten, H.H. von der 1937, *Alishar III*: Map III.

Name: **Karga** *Map:* Yozgat 77-y
Yozgat, Yozgat, Osmanpaşa. Karga

Survey: Blackburn 1928

Description. hieroglyphic inscription from village. C. 1km. to the east is a shallow mound of Roman and Byzantine date, 1.8km. west is a large kale overlooking Yenice and 3km. east a large mound with EB - Byz.

Bibliography:

Osten, H.H. von der
Gelb, I.

929, *OIC6*: 139, Fig.160.
1939, *HHMNo.37*: 33-34, Pl.LV.

Name: **Yaıla Sira Tepe** *Map:* Yozgat 78-v
Yozgat, Sorgim, Sorgun, Babali.

Survey: **GDS 21.8.1994**

Description. a small conical tepe with shallow occupation. C. 1.20km. south-east of Babalı Köy, bearing on Tilkigediği 120 degrees. Immediately north of the track from Babalı Köy to the garage (on the Şahmuratlı road, on the west of the valley of the Kale Dere. Just below the B of Babalı. on the 1: 200,000 map. There is a spring, now a çeşme, close to the base.

Max. dia. 20m., 2m. depth, there is a recent plough scar down one side which clearly showed the greyish soil of occupation (rather than burials).

Pottery: all plain, the majority is dark on one or both sides. The examples of wares kept over emphasizes the proportion of red.

Photo: Nikon frame 15

Date. Chalco.-EB?

Appendix 2

KERKENES DAĞ SURVEY BIBLIOGRAPHY

ANCIENT AUTHORS

Strabo XII, 5.2 (p.567)

Herod. I. 76ff

MODERN AUTHORS

- ALP, S. 1979, “Maşat-Höyük’te Keşfedilen Çivi Yazılı Hitit Tabletleri”. *III TTKong*: 165-196. Ankara.
- ANDERSON, J.G.C. 1903, *A Journey of Exploration in Pontus*: 1-29. Brussels (Studia Pontica 1).
- BEAULIEU, PA. 1989, *The Reign of Nabonidus King of Babylon*. New Haven and London, Yale University Press.
- BITTEL, K. 1942, *Kleinasiatische Studien*. (IstMitt 5): 46, 54-58, 70, 72, 101, 223 PIs 27-28.
- BROWN, S.C. 1990, “Media in the Achaemenid Period: the Late Iron Age in Central West Iran”. In Sancisi-Weerdenburg, H. and Kuhrt, A. (eds) *Achaemenid History Workshop IV: Centre and Periphery: Proceedings of the Groningen 1986 Achaemenid History Workshop*: 63-76. Leiden.
- BURSTEIN, S.M. 1984 “A New *Tabula Iliaca*: The Vase of Polak Chronicle”. *The J. Paul Getty Museum Journal* XII: 153-162.
- CARGILL, J. 1977, “The Nabonidus Chronicle and the Fall of Lydia”. *American Journal of Ancient History* 11.2: 97-116.
- CORNELIUS, F. 1964, “Zur hethitischen Landeskunde”. *BibOr* 21: 11-15.
- CUMONT, F. 1910, *Studia Pontica* 3: 226-227. Brussels.
- FORRER, E. 1927, *MDOG* 65: 38-39, Fig.28.
- GARSTANG, J. 1910, *The Land of the Hittites*: 197, n.3, 4. London.
- GELB, L.J. 1939, *HMM* No.37: 33-34, Pl.LV. Chicago (OIP 45).
- HUXLEY, G. 1965, “A War Between Astyages and Alyattes”. *Greek, Roman and Byzantine Studies* VI: 201-206.
- KLRSTEN, E. 1959, *RE* 23: 2465-2466.
- MERIGGI, P. 1971, “Ottavo e ultimo viaggio anatolico”. *OrAnt* 10: 57-66, PIs VII-X VIII.
- MONTE, G.F. DEL AND TJSCHLER, J. 1978, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes* 6: 66, 151, 199. (TAVO).
- MUSCARELLA, OW. 1988, *Catalogue of Bronzes in the Metropolitan Museum*. Phrygia and Uratu n.3. New York.
- NEWELL, E.T. 1931, *The Kuchuk Köhne Hoard*. New York (Numismatic Notes and Monographs No.46).

- OSTEN, H.H. VON DER 1928, "An Unnoticed Ancient Metropolis of Asia-Minor".
GeogRev 28: 83-92.
1929a, Explorations in Central Anatolia. Season of 1926: 18-20,
Figs 22-23. Chicago (OW 5).
1929b, Explorations in Hittite Asia Minor 1927-28: 16-18, Figs
7, 11-13. Chicago (OLC 6).
1930, Explorations in Hittite Asia Minor 1929: 17, 160, 169,
Map 1. Chicago (OIC 8).
1937, The Alishar Seasons of 1930-32 III: 2 1-22, Map III.
Chicago (OIP 30).
- ÖZGÜÇ, T. 1971, *Kültepe and its Vicinity in the Iron Age*: 122. Ankara.
- RADKE, G. 1959, *RE* 23: 1496-1497.
- RUGE 1932, *RE* 15: 2215.
- RAMSAY, W.M. 1908, Luke the Physician: 215 note. London.
- SANCISI-WEERDENBURG, H. 1988, "Was there ever a Median Empire". In Kuhrt, A. and Sancisi-Weerdenburg, H. (eds) *Achaemenid History Workshop III: Method and Theory: Proceedings of the London 1985 Achaemenid History Workshop*: 197-211. Leiden.
- SCHJRMER, W. 1980, "Zur phrygischen Architecktur". *Koldewey Gesellschaft Bericht* 30: 43-46.
- SCHMIDT, E.F. 1929, "Test Excavations in the City on Kerkenes Dagh".
American Journal of Semitic Languages and Literatures XLV.4:
221-274.
1931, *Anatolia Through the Ages: Discoveries at the Alishar Mound*: 23-25, Fig.43. Chicago (OIC 11).